

ENSKILDA HÖGSKOLAN STOCKHOLM

Programmen i mänskliga rättigheter

EXAMENSARBETE

Magisteruppsats

Vårterminen 2019

Från tvångssterilisering till särskilt stöd

– var lägger samhället ribban för godkänt?

Författare: Peter Bergentz

Handledare: Linde Lindkvist

Enskilda Högskolan Stockholm

Sammanfattning

Syftet med uppsatsen har varit, att undersöka urvalsförfarandet vid tvångssteriliseringar i Sverige i mitten av 1900-talet (kapitel 3) och dagens selektiva mekanismer för särskilt stöd i skolan (kapitel 4) som historiskt jämförbara fall. Perspektivet är människorättsligt utifrån frågan, om individuella fri- och rättigheter kan skyddas mot nationell praxis och politiska intentioner. Den metodologiska utgångspunkten tas i en variant av diskursanalys, där begreppet *vanmakt*, i form av nationens *kollektiva vanmakt* som reaktion på bieffekten av goda intentioner, ersätter det i sammanhanget mer vanliga begreppet *makt* i form av dolda maktfaktorer som förklaring (kapitel 2). Fördelen med detta synsätt är, att den kollektiva vanmakten, i motsats till den dolda makten, har ett ansikte. Ansiktet är välviljan som, i mer eller mindre uttalad desperation, tar sig kollektivt uttryck i det som blir nationens sammanhållande politiska sfär och nationella identitet. På så sätt tydliggörs, eller närmast avtäcks, också de olika aktörernas roller. Uppsatsen utmynnar i slutsatsen, att urvalsprocesserna i samband med tvångssteriliseringar i Sverige mellan åren 1935-1975 på en konceptuell nivå, betraktade utifrån idén med kollektiv vanmakt, är analoga med de urvalsprocesser som idag används vad gäller särskilt stöd i skolan på så sätt, att urvalsprocesserna identifierar och definierar barnens stödbehov baserat på målstyrda betygskrav som, i stil med New Public Management, enbart avspeglar en simulerad konkurrenssituation ämnad att utgöra ett mått på arbetsförmåga (kapitel 5).

Engelsk titel: From Forced Sterilizations to Special Pedagogics – What defines the threshold level for normality?

Innehåll

1. Inledning.....	5
1.1 Bakgrund.....	5
1.2 Syfte och frågeställning.....	9
1.3 Underlag och tidigare forskning.....	10
2. Metodologisk utgångspunkt i den kollektiva vanmakten.....	11
2.1 Postulat.....	11
2.2 Idén med kollektiva rättigheter.....	12
2.3 Den normativa grunden.....	13
2.4 Den kollektiva vanmakten.....	14
2.5 Institutionen.....	17
3. Analys av dåtiden – Tvångssterilisering.....	19
3.1 Den identifierade minoriteten.....	19
3.1.1 Den politiska utgångspunkten.....	19
3.1.2 Positiv och negativ eugenik.....	21
3.1.3 Frivillighet och tvång.....	21
3.1.4 Genus.....	23
3.2 De ansvariga.....	23
3.2.1 Det politiska ansvaret.....	23
3.2.2 Myndigheternas ansvar.....	24
3.2.3 De olika yrkesgruppernas ansvar.....	26
3.2.4 Genus.....	27
3.3 Sammanfattande analys av den dåtida kollektiva vanmakten.....	30
4. Analys av nutiden – Rätten att klara skolan.....	34
4.1 Den identifierade minoriteten.....	34
4.1.1 Den politiska utgångspunkten.....	34
4.1.2 Positiva och negativa urvalskriterier.....	38
4.1.3 Frivillighet och tvång.....	39
4.1.4 Genus.....	41
4.2 De ansvariga.....	42
4.2.1 Det politiska ansvaret.....	42
4.2.2 Det institutionella ansvaret.....	44
4.2.3 De olika yrkesgruppernas ansvar.....	45
4.2.4 Genus.....	47
4.3 Sammanfattande analys av rätten att klara skolan.....	48
5. Slutsats.....	52
6. Diskussion.....	53
7. Referenser.....	57
7.1 Lagar, myndighetsrapporter och liknande.....	57
7.2 Litteratur.....	59
7.3 Artiklar i pressen.....	60

»Antalet av de yttersta satser, vilka alla de övriga äro underordnade under, är synnerligen olika för de olika vetenskaperna, så att det i somliga finns mera subordination, i andra mera koordination; i detta hänseende ta de förra mera omdömeskraften i anspråk, de senare minnet. (s. 120) /.../ Fullkomligheten hos en vetenskap som sådan dvs. till formen, består däri, att det finns så mycket subordination av satser som möjligt och så lite koordination som möjligt (s. 122).«

Arthur Schopenhauer (1818)

Tack till Lisa Folkesson för hjälp med korrekturläsning

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Vid ett sammanträde i september 1997 beslutade regeringen att tillsätta en så kallad särskild utredare med uppdrag att

allsidigt belysa de politiska beslutsfattarnas, myndigheternas, forskarsamhällets och den medicinska professionens ställningstagande och ansvar vad gäller tillkomsten och tillämpningen av den steriliseringslagstiftning som var i kraft i Sverige från 1930-talet fram till dess att den nuvarande steriliseringslagen trädde i kraft år 1976.¹

I uppdraget ingick att kartlägga verksamhetens omfattning, av vem och på vilka indikationer steriliseringarna utfördes, samt att "överväga principerna för en gottgörelse av samhället till dem som steriliserades mot sin vilja eller på någon annans initiativ".²

Även om utredningen som sådan är av intresse ur ett människorättsperspektiv, är det frågeställningen i utredningens avslutande kapitel som kommer att utgöra utgångspunkten för denna uppsats: Hur undviks en upprepning?

I utredningens punkt 5.2, med titeln *Kodifierade generella etiska regler och principer*, ges en summering av olika internationella överenskommelser där skyddet för exempelvis envars rätt till familjeliv och privatliv, envars rätt till frihet och säkerhet till person, envars rätt till skydd mot omänsklig eller förnedrande behandling samt rätten till effektiva rättsmedel regleras. Man pekar också på att Europakonventionen sedan 1995 är inkorporerad i svensk lag.³ Efter ytterligare hänvisningar till formuleringar i regeringsformen och svensk lagstiftning konstaterar utredarna, att det "med andra ord i svensk lagstiftning [finns] bestämmelser som reglerar gränserna för myndigheters agerande i detta avseende".⁴ Man avslutar med att formulera följande antagande:

Reglerna kan också ha till direkt uppgift att skydda den enskilde mot sådana ingrepp som en påtvingad sterilisering eller andra liknande tvångsåtgärder från myndigheters

1 SOU 2000:20, s 1

2 *Ibid.*

3 SOU 2000:20, s. 47

4 SOU 2000:20, s. 48

sida skulle innebära. De nu angivna regelsystemen bör vara tillräckliga för att göra en påtvingad sterilisering eller annat liknande påtvingat kroppsligt ingrepp idag olagligt.⁵

Men är det verkligen på detta sätt vi säkrast undviker en upprepning? Då utredarna i huvudsak gör detta antagande baserat på Sveriges implementering av "internationella överenskommelser där bestämmelser finns som har till syfte att skydda mänskliga fri- och rättigheter",⁶ bör sannolikheten i utredningens antagande kunna prövas relativt enkelt. Exempelvis torde den nu pågående inkorporeringen av barnkonventionen i svensk lag både kunna betraktas som ett relativt jämförbart område, då barn står i en tydlig beroendeställning till samhället, samt snabbt ge svar på frågan, hur väl implementeringen av mänskliga rättsliga överenskommelser fungerar i praktiken.

I maj 2013 tillsatte regeringen den så kallade Barnrättighetsutredningen med uppdrag att bringa klarhet i hur myndigheter efterlever barnkonventionen. I februari 2016 överlämnade de sitt betänkande till regeringen.⁷ De områden betänkandet fokuserar på är områden där barn befinner sig i en utsatt situation och där myndighetsbeslut kan få stora konsekvenser. I korthet visade kartläggningen på en rad brister och tydligast var bristerna i fråga om principen om barnets bästa och barns rätt att få uttrycka sina åsikter. Rent krasst visade kartläggningen, att myndigheterna, i sin syn på barn och hur barn bemöts, inte ens utgår från barn som bärare av rättigheter.⁸

I sina sammanfattande slutsatser om hur Sverige följer barnkonventionen kom också FN:s Barnrättskommitté⁹ 2015 med ganska hård kritik riktad mot hur Sverige efterlever konventionen. Noteras ska också, att Sverige ännu inte ratificerat det tredje tilläggsprotokollet till konventionen, där barns rätt att direkt vända sig till Barnrättskommittén stadgas.

Sett till de omfattande svårigheterna, att i svenska myndigheters praxis implementera ens de mest elementära delarna av barnkonventionen, fungerar det uppenbarligen inte att sätta allt hopp till "internationella överenskommelser där bestämmelser finns som har till syf-

5 SOU 2000:20, s. 48.

6 SOU 2000:20, s. 47

7 SOU 2016:19. *Barnkonventionen blir svensk lag.*

8 SOU 2016:19, s. 20-21

9 Barnrättskommittén eller FN:s barnrättskommitté (eng. Committee on the Rights of the Child, CRC).

te att skydda mänskliga fri- och rättigheter”, särskilt inte i en så viktig människorättslig fråga som att undvika en upprepning av de övergrepp som skedde i anslutning till steriliseringslagarna.

Det är i detta hänseende, som ett sätt att förstå principen bakom vad som vid en första betraktelse närmast framstår som myndigheternas likgiltighet inför den enskildes rättigheter eller rentav medveten försummelse, det historiska skeendet kring de gamla steriliseringslagarna blir högaktuellt. Som ett sätt att, genom historien, förstå vår nutid. Av steriliseringsutredningen framgår nämligen, att dagens intresse för 1934 och 1941 års steriliseringslagar, och särskilt engagemanget för alla de människor som steriliserades mot sin vilja eller, märk väl, på någon annans initiativ,¹⁰ står i bjärt kontrast till att det, vid tiden för steriliseringslagstiftningens införande och under hela perioden då steriliseringarna genomfördes, vare sig fördes någon omfattande diskussion eller framfördes några ifrågasättanden av dem.¹¹

De olika aktörerna var i huvudsak både eniga om och positiva till dem och inte heller allmänheten reste några nämnvärda invändningar mot vare sig lagstiftning eller genomförda tvångsåtgärder. En recension av paret Myrdals uttalat pro-eugeniska bok *Kris i befolkningsfrågan*, publicerad 1935 i *Hertha*,¹² kan i någon mån spegla tidsandan:

För oss kvinnor, som länge hoppats på att politiken skulle vilja sysselsätta sig med livsviktiga ting, är det trots allt glädjande att vårt folk nu tvingas söka utforma ett program, som framför allt tar sikte på nationens bestånd och kvalitet. Myrdals ha här lämnat sitt bidrag till ett sådant. Deras bok är icke och vill icke främst vara en djupsinnig vetenskaplig utredning. Den är trots mycken lärdom väl snarare något av politisk stridsskrift och som sådan fascinerande frisk och ungdomligt djärv.¹³

I detta samhällsklimat hade ”[d]e som steriliserades efter att ha utsatts för olika former av tvång eller tvångsliknande påtryckningar [...] mycket små möjligheter att göra sig hörda”,

10 Formuleringen av uppdraget var uttalat att slå fast ”principerna för en gottgörelse av samhället till dem som steriliserades mot sin vilja eller på någon annans initiativ” (SOU200:20 s 1, min kursivering).

11 SOU 2000:20, s. 45.

12 Tidskrift för den svenska kvinnorörelsen och utgiven av Fredrika-Bremer-förbundet.

13 Cassel-Wohlin (1935), s. 6

som utredarna sammanfattar det.¹⁴ För vem kan, utom i undantagsfall, motsätta sig något som är en väl etablerat kulturell konvention?

Detta problem lyftes också tydligt fram i utredningen: "Vad är det som vi själva upplever som självklart och inte reagerar mot men som en kommande generation om 40-50 år kommer att stämpla som felaktigt och obegripligt?" frågar utredarna sig.¹⁵ Och de syftar då inte primärt på de problem som i nutid debatteras. Snarare undrar utredarna vad det är vi idag inte alls diskuterar eller, vill jag tillägga, rentav ser som en rättighet, men som ur framtidens perspektiv kan komma att te sig oförsvarligt.

Dessa mer allmänna frågeställningar ger steriliseringsutredningen, om än sekundärt, en bredare inramning som väcker frågor kopplade inte bara till tvång, utan också till möjligheten för individen att, trots människorättskonventioner, freda sig relativt till synes accepterade samhällskonventioner och allmänt formulerad institutionell praxis.

Då händelserna kopplade till 1934 och 1941 års steriliseringslagar är väl dokumenterade torde det finnas underlag för en mer konceptuell analys av händelseförloppet i syfte att relatera denna till ett idag förekommande samhällsfenomen som inte i sig, som fenomen betraktat, väcker större diskussion eller ifrågasättande, men som trots det följer samma konceptuella mönster som historien kring steriliseringslagarna och således, med en sannolikhet högre än slumpen, kan komma att i framtiden både kritiserar och fördömas på samma sätt som tvångssteriliseringarna görs idag.

Inkorporeringen av barnkonventionen i svensk lag är i full gång. Då det i anslutning till detta arbete finns ett antal högaktuella statliga utredningar och remissförfaranden att tillgå, framstår det som praktiskt att välja ett nutida samhällsfenomen kopplat till just Sveriges implementering av barnkonventionen med utgångspunkt i någon eller några av Barnrättskommitténs kommentarer.

Som nämndes ovan kom FN:s Barnrättskommitté 2015 med sina sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport. Barnrättskom-

14 SOU 2000:20, s. 45

15 SOU 2000:20, s. 45

mitténs kommentarer omfattar 66 punkter grupperade under övergripande rubriker. Under rubriken *Funktionsnedsättning, grundläggande hälsa och välfärd* återfinns de kommentarer som, sett till aktuella myndigheter och yrkeskategorier, närmast tangerar hanteringen av steriliseringslagstiftningen mellan 1930 och 1976. Det Barnrättskommittén här kommenterar, och således ifrågasätter, är "ökningen av antalet barn som bedöms ha så kallade inlärnings- eller beteendesvårigheter",¹⁶ i synnerhet adhd.

Det är alltså inte direkt ökningen, utan själva diagnosticeringen som ifrågasätts. Detta framgår också av nästa punkt, där "[k]ommittén uppmanar konventionsstaten att inrätta ett system av oberoende experter som bevakar diagnosen av adhd" och att "bedriva oberoende forskning om diagnostiseringsmetoder som används i bedömningen av barns psykiska hälsoproblem".¹⁷ Det är alltså själva urvalsförfarandet som står i fokus. Detta sammanfaller också mycket väl med det fokus som utredarna av de svenska steriliseringslagarnas tillämpning haft.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är, att undersöka urvalsförfarandet vid tvångssteriliseringar i Sverige i mitten av 1900-talet och dagens mekanismer för särskilt stöd i skolan som historiskt jämförbara fall, betraktade som två exempel på kollektiv vanmakt, snarare än yttringar av dolda maktfaktorer eller andra metodologiskt vanliga infallsvinklar. För att konkretisera det syftet utgår uppsatsen från tre frågeställningar:

- Hur gick urvalsprocesserna till vad gäller bruket av tvångssteriliseringar i Sverige mellan åren 1935-1975? (Kapitel 3. Analys av dåtiden – Tvångssterilisering, s. 19 ff)
- Hur går urvalsprocesserna till idag vad gäller särskilt stöd i skolan till barn med inlärningssvårigheter? (Kapitel 4. Analys av nutiden – Rätten att klara skolan, s. 34 ff)
- I vilken mån kan de här processerna ses som analoga fall, metodologiskt genom att relatera dem till det diskursiva begreppet kollektiv vanmakt? (Kapitel 5. Slutsats, s. 52)

¹⁶ FN:s kommitté för barnets rättigheter (2015), s. 9 (punkt 43), min kursivering.

¹⁷ FN:s kommitté för barnets rättigheter (2015), s. 10 (punkt 43[a])

1.3 Underlag och tidigare forskning

Som underlag för den konceptuella studien av myndigheters och övriga aktörers agerande i samband med tvångssteriliseringarna ges inledningsvis regeringens utredning SOU 2000:20 med tillhörande bilagor och dokument. På detta område finns också tidigare forskning, främst Maija Runcis *Steriliseringar i folkhemmet*¹⁸ och det komplement till utredningen som Mattias Tydén författat.¹⁹ Ingen av dessa är dock jämförande. Då det i sammanhanget inte helt kan bortses från det faktum, att Socialdemokraterna hade regeringsmakten under närmast exakt hela den period som i utredningen avhandlas,²⁰ tillkommer likaså ett antal texter som illustrerar den politiska tidsandan, men också mer allmänt, huvudsakligen med utgångspunkt i Alva och Gunnar Myrdals bok *Kris i befolkningsfrågan*.²¹

Som underlag för jämförelsen med Barnrättskommitténs kommentarer 43.a och 44.a avseende Sveriges femte periodiska rapport används dokumenterad praxis och avtal mellan kommun och landsting, Socialstyrelsens rekommendationer och publiceringar, intresseorganisationers remissvar och yttranden, skollagstiftningen, huvudsakligen statistiska rapporter från Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och Statistiska Centralbyrån (SCB), ett relevant urval av Statens Offentliga Utredningar (SOU), samt artiklar i fack- och dagspress.

18 Runcis (1998)

19 Tydén (2000)

20 Med undantag för en kort period sommaren 1936 hade Socialdemokraterna oavbrutet regeringsmakten i Sverige från 24 september 1932 till 8 oktober 1976, först under Per-Albin Hansson, sedan under Tage Erlander och sist under Olof Palme, tills de 1976 förlorade makten till Centerpartiet och Torbjörn Fälldin.

21 Myrdal, A. & G. (1934)

2. Metodologisk utgångspunkt i den kollektiva vanmakten

2.1 Postulat

Avsikten att göra en jämförelse på konceptuell nivå är, även om syftet rent principiellt går att utläsa, en alldeles för vag formulering för att kunna omsättas i vetenskaplig handling. Idén med en analys på konceptuell nivå måste därför först preciseras, inte minst för att analysen ska kunna kritiseras och metoden kunna replikeras. Ett övergripande tolknings-teoretiskt ramverk är också av betydelse, då det gäller att skapa jämförbarhet mellan avhandlingar, utredningar, lagar, debattartiklar, tidigare forskning med mera som alla utgår från olika perspektiv och därför inte kan jämföras utan en modererande diskurs. Denna diskurs benämns redan i frågeställningen med begreppet *kollektiv vanmakt*, ett begrepp som här inledningsvis kommer att definieras.

Jag kommer att, kunskapsteoretiskt, utgå ifrån antagandet, att vad vi egentligen vill och önskar uppnå i grunden är helt obegripligt för oss. Denna utgångspunkt kan synas väl grundläggande. Den är dock berättigat, eftersom avsikten initialt är att metodologiskt komma bort från post-marxistiska diskursanalyser som inte bara utgår från antagandet om dolda eller rentav osynliga maktstrukturer, utan även bygger på en empiristisk grund.

Att leta efter det osynliga är identiskt med att försöka hitta förklaringar. Men oavsett vilken förklaring som målas upp, är den till sitt väsen endast hypotetisk och i grunden utbytbar mot vilken annan förklaring som helst.

Total science, mathematical and natural and human, is similarly but more extremely underdetermined by experience. The edge of the system must be kept squared with experience; the rest, with all its elaborate myths or fictions, has as its objective the simplicity of laws.²²

Vetenskapen determineras således inte av empirin, utan av mitt eget perspektiv och ytterst av vad jag själv vill. Jag postulerar därför, som utgångspunkt, att det inte finns några absoluta sanningar, inget givet rätt eller fel, utan att vi snarare gör så gott vi kan utifrån vår förmåga att göra världen begriplig för oss. Men det vi i grunden vill, är alltid en abstraktion

22 Quine (1951), s. 42

bortom det vi exakt förmår benämna. En abstraktion, en önskan, vilken vi språkligt, analogt med Wittgensteins språkspel,²³ försöker formulera i hypoteser och teorier, samt konceptuellt omvandla till realitet.

Om vi fortsätter använda Wittgensteins terminologi avser således inte våra begrepp ytterst saker och ting, utan i stället avser de *formen* för det som vi kan benämna.²⁴ På så sätt kan vi teoretiskt föreslå existensen av något, utan att alls hänvisa till något. Här blir också uppenbart, att vi med den rent språkliga kännedomen om formen för något, sedan också kan känna igen något som påminner om denna form. Wittgenstein kallar det den logiska formen för något, vilket lika väl kan kallas den hypotetiska existensen av något.

Ur detta kunskapsperspektiv hänvisar ett begrepp inte till ett historiskt ting, utan till den möjliga igenkänningen av något. Och det vi känner igen, det anser vi oss veta något om. Detta är också vad all forskning i slutänden går ut på. Vi vill göra det blott hypotetiska till ett historiskt faktum, till en del av den traderade sanning som begränsar allas våra möjligheter. Det är visionen om framtiden och det är vetenskapen.

2.2 Idén med kollektiva rättigheter

Om jag, som resten av jordens befolkning, helt i eget intresse vill komma fram till ett resultat som gör att jag tar mig fram genom livet, så är mitt syfte just detta: Att jag vill ta mig fram genom livet. Jag kan ha andra syften, det kan finnas annat som jag vill. Problemet är, att ju mer jag försöker fjärma mig från rent egenintresse, ju mer jag vill något *å andras* vägnar, desto mer beroende blir jag av att veta deras syften. Jag måste ta reda på vad de vill. För vad jag vill, att hjälpa dem, är uppenbarligen skilt från deras syften. Annars skulle ju de hjälpa mig och inte tvärtom. Detta påverkar relationen mellan alla som har för avsikt att hjälpa andra och dem de försöker hjälpa.

Att exempelvis försöka hjälpa andra utifrån idén om mänskliga rättigheter bygger uteslutande på min egen begränsade, och begränsande, tro på idén med mänskliga rättigheter.

23 Wittgenstein (1953).

24 Wittgenstein (1925), exempelvis 3.13: *Im Satz ist die Form seines Sinnes enthalten, aber nicht dessen Inhalt (In the proposition the form of its sense is contained, but not its content).*

Jag söker, i min strävan att implementera mänskliga rättigheter, enbart validera min egen idé och vad andra har för syften med sina förehavanden, det har jag ingen aning om.²⁵

My service, coming from my own need to be a server, is weak because I tend to serve what I, as server, want to serve, but not necessarily what the one served needs. In the worst case, I get captured In this project of self definition. I serve badly, and then, when the one served complains, I judge her to be unreceptive and ungrateful for my service.²⁶

Att öppna upp de begränsningar som normer och värderingar utgör i människors liv, alltså ett mer emancipatoriskt perspektiv, kan inte ges en normativ lösning. Den emancipatoriska frågan är i stället, hur främjandet av enskilda individer kan möjliggöras, utan att det sker på bekostnad av andra.

2.3 Den normativa grunden

Den som utnyttjar befintliga strukturer, utan att någonsin hamna i intressekonflikt med andra, får sin vilja fram helt utan att hamna i konflikt med vare sig juridiska eller moraliska regelverk. Det klandervärda, rent moraliskt, är inte vad vi vill eller ens vad vi uppnår, utan om vi hamnar i konflikt med något eller någon. Det är konflikten som är det juridiska dilemmat och inte det vi eftersträvar. Det är den normativa grunden.

Teoretiskt sett kan således ett och samma koncept överleva hur många revolutioner som helst, de må vara moraliska, kulturella eller ekonomiska, bara någon äger förmågan att ge sin vilja ett annat uttryck. Genom nya metoder, som är accepterade inom ramen för de ändrade villkoren, får den händige ändå sin vilja igenom. Den moraliska frågan är inte om jag mördar någon, det är inte poängen. Poängen är *hur* jag mördar någon. Och ve den, som gör det på fel sätt.

Skillnaden mellan de onda och de goda, sett ur ett nationellt och juridiskt perspektiv, är detsamma som skillnaden mellan dem, som förmår få vad de vill inom landets normativa ramar, och de som inte förmår. De som duktigt och disciplinerat upprätthåller nationen, de goda, är de politiskt korrekta. Och de som inte förmår få vad de vill, inom ramarna för en given nation, är de onda. Och, samtidigt, är det inte just dessa, de som inte kan navige-

²⁵ Den inte oväsentliga frågan om intersubjektivitet lämnas här därhän.

²⁶ Kunz (1998) s. 119

ra mot sitt mål inom ramen för de samhällsnormer som finns uppställda, som går miste om de mänskliga rättigheterna?

De som inte förmår anpassa sig, de som ständigt stöter på hinder, befinner sig, rimligen och inte bara bildligt, inom ramen för just det som utestänger dem från mänskliga rättigheter, vilket ytterst är rätten till liv. Inför detta står de politiskt korrekta vanmäktiga, för vilka orättvisor de än lyckas identifiera och vad de än av välvilja gör, kommer alla försök att åtgärda dem, genom nya disciplinerande lagar och regler, att generera nya hinder för alla dem, som inte obehindrat kan ta sig fram i tillvaron.

2.4 Den kollektiva vanmakten

I den individuella framgången hos de politiskt korrekta ligger antagandet om framgång för alla. Detta är den disciplinära normen, att alla ska nå framgång inom ramen för rådande begränsningar. Normen är reproduktionen av det godtyckligt historiska, helt i enlighet med Bourdieus och Passerons första axiom i *Reproduktionen*: "Allt pedagogiskt handlande (PH) är objektivt sett ett symboliskt våld genom att vara en godtycklig makts påbördning av en kulturell godtycklighet".²⁷

Samtidigt utgör det godtyckligt valda disciplinära idealet, per definition, hindret för alla dem, som inte framgångsrikt förmår agera inom ramen för de regler som utgör samhället och heller inte äger förmågan att reproducera det. I detta ligger deras vanmakt och ur detta, deras perspektiv, har de framgångsrika mer makt än de själva. De framgångsrika äger ju både makten att nå framgång och makten att disciplinerat reproducera det historiskt givna, de traderade kunskaper nationen vilar på. Därav deras framgång.

Men i grunden har de framgångsrika bara makt över sig själva, vanmakten hos de mindre lyckligt lottade råder de inte över. Som tolkningsteoretisk utgångspunkt är maktbegreppet en återvändsgränd. Makten och vanmakten står inte i relation till varandra, utan till de regler som utgör samhället. Och i detta ligger den kollektiva vanmakten.

27 Bourdieu & Passeron (1970) s. 51

Inför vanmakten hos de vanmäktiga står hela nationen vanmäktig. Det gäller alla nationer, oavsett vilka regler som upprätthåller dem. Oavsett ideologier och styrelseskick är den nationella vanmakten kollektiv. Och i detta ligger paradoxalt nog även incitamentet till merparten av de regler och förordningar, med tillhörande institutionella praxis, som av politisk välvilja och i disciplineringen av de vanmäktiga utgör själva nationen.

”Disciplinen” kan inte identifieras vare sig med en institution eller en myndighet; den är en typ av makt, ett sätt varpå denna utövas, som omfattar en hel uppsättning av redskap, tekniker, förfaranden, tillämpningsnivåer och syften; den är en maktens "fysik" eller "anatom", en teknologi.²⁸

Nationen som sådan syftar till att ta nationen ur den kollektiva vanmakt som utgör nationen som sådan. Nationen är på så sätt en paradox, vilket skapar kollektiv frustration och denna frustration är politisk. Eller, närmare bestämt, politikens mening, själva politikens fokus, är den kollektiva vanmakten och politikernas naiva mål är alltid detsamma: att eliminera den kollektiva vanmakten.

So the weak one receives power for her needs by drawing forth my attentive simplicity, my obedient humility, and my patient compassion . My ego-centered self, when weakened by the command of the Other, receives this other-centered power to be responsible. The needs of the weak command me, "Do not disregard me. Do not turn away. Attend to my needs. Especially, do not do violence to me." And I respond, "Here I am, the one guilty of the tendency to selfishness; and, here I am, the one ready to be responsible."²⁹

I spåret av Guds död leder detta till väldigt många olika hypotetiska förklaringsmodeller, postulerade samhällskrafter, sociologiska teorier, politiska ideologier, idéer om människans behov, revolutioner, demonstrationer, inbördeskrig och andra moderniteter. Och var gång dammet börjat lägga sig är vanmakten, trots alla ansträngningar, bland det första man ser konturerna av.

Intensiteten i den kollektiva vanmakten, och politikens allmänna utbredning, står i direkt proportion till hur folklig, på olika vägar, nationen blivit. Ju mer kollektivistisk en nation är, desto större dess kollektiva vanmakt. Innan proletariats diktatur tar över, är den kol-

28 Foucault (1975) s. 216

29 Kunz (1998) s. 138

lektiva vanmakten som störst. Och mest akut blir den kollektiva vanmakten således, då det politiska målet, idén om lösning, är en nation, lika för alla, i vilken alla känner sig inkluderade. Det är alltså först i folkhemmet som det på allvar blir kris i befolkningsfrågan. Vilket givetvis är förvirrande för dem med just sådana politiska ambitioner. Tanken var ju den motsatta, att inkludering, demokrati och allas jämlika deltagande helt skulle eliminera den kollektiva vanmakten och på så sätt befria folket ur dess bojar. Men i stället blir folket till folkets diktator.

I krisens spår följer desperata åtgärder, mer desperata ju mer kollektivistisk den politiska utopin varit. För ju fler som tar sig ur den personliga vanmakten inför nationens regelverk, desto fler drabbas av den kollektiva vanmakten. Detta pågår intill den punkt i nationens kollektivistiska utveckling, då en identifierad minoritet står utpekad som orsak till hela nationens kollektiva vanmakt. Detta fåtal utgör då den slutliga lösningen.

Vilka medel en given nation tillgriper som slutlig lösning varierar. Bland dem som redan nämnts återfinns disciplinering och sterilisering. Mer direkta lösningar har historiskt sett också förekommit, både på grupp- och individnivå, av vilka ett målände urval mer systematiskt sammanställts av Foucault i dennes *Övervakning och straff*, men också av Hannah Arendt i bland annat *Totalitarismens ursprung* och *Den banala ondskan*. Men dessa är givetvis inte de enda. Allt möjligt att tänkbart, men det som visar sig är inte alltid det man tänkt sig. Och i det sammanhanget utgör idén med mänskliga rättigheter inget undantag.

Alla de riktlinjer, regler och lagar som begränsar vårt handlingsutrymme inom ramen för vilket nationellt koncept vi nu än råkar verka inom, är ingen mänsklig rättighet, det är uteslutande en begränsning av någons möjliga mäsklighet. "Skenbart utgör disciplinen endast en sorts rättvisans undervegetation. [...] Man bör snarare betrakta disciplinen som en sorts anti-rättvisa."³⁰ Idén om samhällets förfall, vore det inte för lagar och moral, bygger uteslutande på att vi, i civilisationens namn, kollektivt lyckas förtrycka alla dem, som saknar förmågan att hantera kollektivets förtryck utan att hamna i konflikt.

30 Foucault (1975) s. 223

Omvänt är de, som äger förmågan, inte bara förmögna att anpassa sig. De är mer förmögna än så, eftersom de inte bara kan ta sig obehindrat genom virrvarret av alla dessa moralregler, artiklar, lagar och regler. De slipper dessutom konkurrensen från alla dem, som saknar denna förmåga. Åt dem som har ska vara givet. Åt dem som ingenting har, det lilla de har ska tas ifrån dem.

2.5 Institutionen

Sammantaget ges, att varje givet nationellt eller socialt sammanhang utgör ett perspektiv som utesluter alla de möjligheter som inte ingår i det. En nation utgörs alltså huvudsakligen av vad den förhindrar. Detta är vanmaktens försök att upphäva sig själv. Och det som på så sätt förhindras, av allt det som är möjligt, är det som inte är att betrakta som exempelvis svenskt, danskt, tyskt och så vidare. För att upprätthålla det svenska habitatet, det vill säga, nationen Sverige, måste landet institutionaliseras. Eller, som Annick Sjögren uttrycker det:

Det är inte så mycket svenskarna som är »svenskar«, utan snarare den svenska skolan, den svenska sjukvården, de svenska folkrörelserna, de politiska partierna och det svenska lagsystemet. I sina regler och förordningar befäster dessa organisationer de sätt att tänka och värdera som långsamt mognat fram i en symbios mellan kollektiva händelser och individuella livsöden på det territorium som kallas Sverige. Svenskheten ligger hos och bevaras hos institutionerna.³¹

I den kollektiva vanmaktens fotspår följer dess exekutiva institutioner, vilka ytterst är nationens medel att nå den slutliga lösning som för tillfället äger politiskt mandat. Inom institutionerna dväljs folksjälens frö, att av byråkraterna planteras i var medborgares hjärta.

För att på detta sätt fungera upprätthållande måste en given institution, per definition, ha en viss inbyggd fördröjning relativt de förändringar som sker utanför institutionens väggar. Den måste också, så att säga, först laddas upp med olika värden som omformuleras i policy och metod, för att sedan omsätta dessa i byråkratisk handling. I detta ingår utbildning och vidareutbildning av institutionens byråkrater, upphandlingar, anpassningar till

31 Sjögren (2001), s. 151.

ändrad lagstiftning och av intern praxis och så vidare. Allt detta tar tid och skapar institutionella fördröjningar relativt landet i övrigt.

Den institutionella fördröjningen leder obönhörligen till att aktuella forskningsresultat och folkliga övertygelser, men även lagstiftning, både nationellt och internationellt, kan komma att förändras ganska mycket, innan en given institution styr om sin verksamhet. Inom institutionen finns således en tröghet på flera olika nivåer, som, även om institutionen kämpar med att hinna ikapp, hela tiden utgör ett betydande ok att släpa på. Detta leder till, att även om det finns incitament att uppnå förändringar inom institutionen, rör den sig ganska långsamt framåt. Världen runt omkring institutionen går, så att säga, vidare, medan tiden inom institutionen på många sätt står still.

Någonstans utmed institutionens utveckling finns det således utifrån sett ganska mycket som tyder på, att de sanningar eller antaganden som institutionens verksamhet utgår ifrån inte riktigt tycks stämma, samtidigt som man inom institutionens ramar inte alls förmår anpassa sig till, eller ens uppmärksamma, detta.

Fördröjningen i institutionens svar på omgivningen ger alltså en reaktiv senareläggning på ändrade omvärldsförhållanden med flera årtionden. Detta ges som väsentligt sett till övertygelsen om upprättandet av olika nationella institutioner som lösning på allt från uppföstran till brister i befolkningsunderlaget. Och inte att förglömma, för att upprätthålla "internationella överenskommelser där bestämmelser finns som har till syfte att skydda mänskliga fri- och rättigheter".³²

32 SOU 2000:20, s. 47

3. Analys av dåtiden – Tvångssterilisering

3.1 Den identifierade minoriteten

3.1.1 Den politiska utgångspunkten

Som tolkningsteoretisk utgångspunkt ges, att den konceptuella nivån utgörs av samhällets politiska ansträngningar att, via sina institutioner, råda bot på den kollektiva vanmakt som genom de identifierade minoriteterna drabbar nationen som helhet. Detta inte för att vinna makt, utan i övertygelse om att handla rätt, med goda intentioner, genom samhällets institutioner och utifrån nutida vetenskapligt stöd.

Genomgående drabbade steriliseringslagarna svaga och underprivilegierade grupper, det vill säga, de grupper som här tolkningsteoretiskt angetts som på olika sätt vanmäktiga inför de regler som utgör samhället. Många steriliserades då man ansåg dem svagbegåvade, mellan 600 och 700 personer kategoriserades som tattare, merparten före 1950-talets mitt, och från 1960-talet tillkommer även arbetsinvandrade kvinnor.³³

Som komplement till steriliseringsutredningens resultat ska här också paret Alva och Gunnar Myrdals bok *Kris i befolkningsfrågan* (1934) tas upp. Boken fick en enorm genomslagskraft och de idéer paret i boken framförde kan nog, utan att det anses kontroversiellt, sägas ses omsatta i politisk praktik under flera decennier efter publikationen.

Boken spänner över många områden och det eugeniska perspektivet utgör bara en mindre del av en större vision för hur krisen i befolkningsfrågan skulle lösas. Paret Myrdal underströk att det helt saknas anledning att dra upp arvsbiologiska värdeskillnader mellan samhällsklasserna, vilket utifrån parets politiska perspektiv måste betraktas som en nödvändighet. I stället var det "den bottensats av psykiskt undermåliga individer, vars fortplantning det är ett samhällsintresse att förebygga"³⁴ som makarna visade sitt intresse.

Paret identifierade också "en mängd av individer, som utan ärftlig belastning blivit varaktigt arbetsoförmögna eller asociala", vilka man alltså inte kunde nå genom eugeniska åt-

33 SOU 2000:20, s. 17 & 19

34 A. & G. Myrdal (1934) s. 224

gärder, men som ändå måste anses inkluderade i den politiskt identifierade minoriteten. Dessa var "alla de icke fullt toppvärdiga individer, som under moderna förhållanden ha svårt att klara sin existens, denna tiondel eller rentav femtedel av befolkningen, som riskerar att gå under i den hårda konkurrenskampen". Jag citerar in extenso:

Genom att blott nödortfittigt sörja för deras uppehälle medelst ekonomiska understöd vinna vi ej stort; därom torde nu alla vara ense. Mycket viktigare är det då att genom olika metoder bringa dem in i lämpligt produktivt arbete. Se vi problemet från profylaktisk synpunkt ha vi emellertid i första hand att lita till en förbättrad hälsovård och uppfostran. I samma mån de rent tekniska möjligheterna inom dessa båda områden verkligen komma att socialt utnyttjas, kunna vi framdeles skörda betydande vinster i höjd kvalitet hos folkmaterialet.

Det gäller här, som paret Myrdal uttrycker det, "att kasta in utvecklingen på mera målmedvetet utstakade förebyggande banor", närmare bestämt på en "än bestämdare inriktning av dessa ansträngningar på barnen och de unga". Det senare ska ses i ljuset av att det huvudsakliga problem makarna Myrdal tog upp som kris i befolkningsfrågan inte var de usla förhållanden många av invånarna då levde under, utan det hot mot framtiden som det usla befolkningsunderlaget, i kombination med sjunkande fertilitet, utgjorde.

Regeringspolitiken från 1930-talet och framåt var närmast messianskt inriktad på den ljusnande framtiden.³⁵ Den befintliga befolkningen torde ur det perspektivet snarast ha utgjort ett hinder och ett mått på tidigare generationers totala misslyckande. Därav också det genomgående stora intresset för kvaliteten på barnen och de unga, då ju dessa, genom samhällets välriktade insatser, utgjorde själva framtidshoppet.³⁶ Detta återspeglas även i steriliseringslagstiftningen, där det i själva ansökningsförfarandet finns ett tydligt förbud mot sterilisering på andra grunder än samhälleligt önskvärda.

35 Om det messianska och visionära i det politiska budskapet, se exempelvis Assarson (2009): "detta goda [är] då närvarande genom sitt löfte om att komma, men samtidigt präglas dess närvaro av ouppnåelighet som gör den omöjlig att föreställa sig fullt ut", s. 32 ff.

36 För en mer socialantropologisk skildring av tidsandan och idén med "framtidens skola", se Schierenbeck & Karlsson (2018), s. 39 ff.

3.1.2 Positiv och negativ eugenik

Eugeniken kan indelas i en positiv och en negativ variant. Den positiva eugeniken syftar till att genetiskt optimera vissa egenskaper, exempelvis uthållighet eller intelligens. Den positiva eugeniken är på så sätt mer lik den avel som bedrivs på djur, där man önskar optimera och renodla raser. Den negativa eugeniken brukar ofta kallas socialmedicinsk och framställs på så sätt ha ett mer skadereglerande eller rentav humant syfte. Samtidigt är den positiva och den negativa eugeniken bara två sidor av samma mynt. Självklart tillämpas negativ eugenik även inom avel. Och lika självklart är viss positiv eugenik närmast inbyggd i den negativa, då de kvarvarande exemplaren väljs ut efter de förmågor som anses tilltalande. Även om det sällan tycks betraktas på detta sätt fanns det således i Sverige, på samma sätt som i det samtida Nazi-Tyskland, ett väldigt tydligt positivt eugeniskt inslag.

Den begränsande effekt lagstiftningen hade på frivillig sterilisering i preventivt syfte framgår också av att steriliseringarna i Sverige kraftigt ökade efter införandet av de nya steriliseringslagarna 1976 och inte tvärtom. De frivilliga steriliseringarna uppgick under perioden 1976 till 1996 till cirka 166000 utförda ingrepp. Det är ett genomsnitt på drygt 8000 per år att jämföra med de knappt 1600 som årligen steriliserades under de gamla lagarna. På så sätt blir tydligt, att steriliseringslagarna verkade både genom negativa och positiva kriterier och att de identifierade minoriteterna närmast utgjorde ett gränsvärde mot dem, som i stället ansågs kapabla att skolas in i framtidens Sverige. Tvångssteriliseringarna utgör på så sätt igen isolerad händelse, helt utan koppling till samhället i övrigt. Snarare utgör de bara en av en hel uppsättning nationella åtgärder som, med sikte på framtiden, utformats i syfte att minska den kollektiva vanmakten.

3.1.3 Frivillighet och tvång

I en nästan 70 sidor lång bilaga till SOU 2000:20, längre än själva utredningen, analyserar Mikael Eivergård och Lars-Eric Jönsson utrymmet mellan tvång och frivillighet genom en tämligen utförlig analys av 1 074 steriliseringsakter hämtade från perioden 1935 till 1975. De konstaterar, för det första, att steriliseringslagarna, under en och samma tid, tillämpades olika och i delar av Sverige var sterilisering vanligare än på andra håll i landet, likaså

vid vissa anstalter. I steriliseringsutredningen och dess bilagor påtalas också på flera ställen, att steriliseringarna alltmer går från initialt dominerande tvång till dominerande frivillighet. Å andra sidan konstaterar Eivergård och Jönsson, att praxis parallellt med detta tycks gå från befolkningspolitiska och arvshygieniska motiv till socialmedicinska och familjeplanerande motiv, samt från samhällsintresse till individintresse.³⁷ Frågan är, om dessa parallellt löpande förändringar kan betraktas var för sig.

Det går givetvis att skapa sådana förhållanden, rentav ett sådant samhälle, där de val som frivilligt görs i grunden är framtvungade eller villkorade. Utredningen konstaterar också, att det, även då steriliseringarna var frivilliga, fanns en känd villkorssituation kopplad till samhällsintressen i tillämpningen av steriliseringslagarna fram till 1976:

Det fanns en spridd uppfattning att sådana villkor inte innebar något tvång eftersom individen hade "frihet" att välja mellan att steriliseras eller att stanna kvar på anstalten eller institutionen, att avstå från att gifta sig, att avstå från att genomföra en abort eller att erhålla ekonomiskt bidrag. Här var det således främst inte fråga om en "rättslig brist" i lagstiftningen utan en annan attityd till frihetsbegreppet och vad valfrihet innebar.³⁸

De analyserade ansökningshandlingarna tyder på att omkring hälften av dem som steriliserades, på olika motivationsgrunder, hade tagit eget initiativ till operationen. De på detta sätt frivilliga steriliseringarna utfördes dock huvudsakligen i slutet av perioden, det vill säga från 50-talet och framåt. Vidare ger analysen att 43 % innefattat mer direkta påtryckningar fördelat på 9 % direkt tvång, 24 % tvångsliknande villkor och 10 % direkta påtryckningar.³⁹ Man kan notera att krigsslutet 1945, och de eugeniska avslöjanden som följde på det, inte innebar någon tydlig gräns för ändrad praxis i Sverige. Det senare kan tolkas som att den systematiskt bedrivna eugeniken i Sverige på nationell nivå inte kopplades samman eller betraktades som jämförbar med den systematiska eugenik som, tydligt avslöjat i samband med krigsslutet, hade bedrivits i Nazi-Tyskland.

37 SOU 2000:20, s. 16

38 SOU 2000:20, s. 46

39 SOU 2000:20, s. 16. Resterande ingrepp, cirka 7 procent, var för utredarna inte möjliga att klassificera.

3.1.4 Genus

Nära 63 000 steriliseringar genomfördes åren 1935-1975. Under början av 1940-talet, då steriliseringarna främst utfördes utifrån arvshygieniska motiv, var ungefär en tredjedel av de steriliserade män, medan kvinnodominansen var närmast total, omkring 99 %, mot slutet av perioden då den socialmedicinska indikationen, genom många barnsängar "utsläpade mödrar", helt kom att dominera. Rent konceptuellt tycks alltså män huvudsakligen ha bedömts utifrån rasbiologiska kriterier, medan kvinnor bedömts utifrån mer socialmedicinska hänsyn. Sett till totalen var hela 93 procent av dem som under perioden steriliserades kvinnor, vilket tyder på att den socialmedicinska infallsvinkeln varit dominerande.

3.2 *De ansvariga*

3.2.1 Det politiska ansvaret

Det har redan inledningsvis kunnat konstateras, att de politiska aktörerna i huvudsak var både eniga om och positiva till steriliseringslagstiftningen och de tvångsåtgärder dessa innefattade. Frågan blir snarare, vad som fick politikerna att hålla kvar vid den tydligt repressiva lagstiftningen ända fram till regeringsskiftet 1976.

I utredningen framkommer, att regering och riksdag, trots indikationer på övergrepp och kännedom om att tillämpningen steriliseringslagstiftningen så tydligt förändrats, av någon anledning valde att avvakta utvecklingen hellre än att ändra lagstiftningen. I sin årsberättelse 1946/47 framförde exempelvis JO skarp kritik gällande ett antal anstalters och institutioners praxis att villkora utskrivning genom att ställa sterilisering som krav. "Trots detta har inte anträffats något material som visar att kritiken föranledde något uttalande från regeringens eller riksdagens sida".⁴⁰ Och även om de föranledde vissa debatter i riksdagen, ledde inte heller de två riksdagsmotioner som mot slutet av perioden (1955 och 1960) kritiserade möjligheten till tvång, till någon ändring i själva lagstiftningen.⁴¹ Som det framstår valde således regeringen att avvakta. Frågan är, vad de avvaktade.

40 SOU 2000:20, s. 37

41 SOU 2000:20, s. 36

3.2.2 Myndigheternas ansvar

Den myndighet som i utredningen ytterst framträder som faciliterande för övriga myndigheter och institutioner är utan tvekan Medicinalstyrelsen. Medicinalstyrelsen efterträdde 1878 det kongl. Sundhetskollegiet och var den statliga myndighet som under hela perioden för 1935 och 1941 års steriliseringslagar ansvarade för Sveriges hälso- och sjukvård, samt apoteket, innan den 1968 införlivades i Socialstyrelsen. Det var således Medicinalstyrelsen "som genom sina råd och anvisningar och utan uttryckligt stöd i lagtexten skapade ett tydligt utrymme för strategier som taktisk övertalning och s.k. villkorat tvång".⁴² Att allmänna råd kunde få så stort genomslag i relation till lagtextens formella formulering är i sig inte förvånande. De flesta byråkrater på exekutiv nivå kan tänkas ha svårt att direkt uttyda lagtexterna, vilket ju är själva idén bakom publiceringen av allmänna råd. Men detta medför också ett ansvar, då minsta informationsblad kan tänkas få konsekvenser som om det var en ny lagstiftning. Eller som Leif Davidsson, särskild utredare för en översyn av grundskolans mål- och uppföljningssystem, i det sammanhanget uttryckte det:

Bristen på tydlighet i vad som är förordning, föreskrifter, kommentarer eller annan information i Skolverkets skrift är besvärande, även om det kanske inte är ett problem för den enskilde läraren som troligen uppfattar allt som kommer från staten som bestämmelser.⁴³

Den praxis som förmedlades, genom vad som idag motsvaras av Socialstyrelsens allmänna råd, utgjorde således de nationella ramar som möjliggjorde för landets övriga myndigheter och institutioner att agera utanför de juridiska ramarna. Att en enstaka myndighet kunde ha så stort inflytande måste anses uppseendeväckande. Medicinalstyrelsen var ensam och, tycks det, självsvåldigt satt att både tolka och förmedla lagstiftningen i praxis, utöva högsta tillsyn och dessutom bistå rättsväsendet, myndigheter och ämbetsmän med upplysningar, samt utreda alla rättsliga frågor. Resultatet av denna uppenbart cirkulära koncentration av ansvar och befogenheter till en och samma myndighet torde inte ha varit svår att förutse och det är därför svårt att tänka sig, att den skapats av en slump. Det har på senare år också, från politiskt håll, setts en aktiv strävan bort från den juridiskt och

42 SOU 2000:20, s. 35

43 SOU 2007:28, s. 222-223

människorättsligt tveksamma dominans Socialstyrelsen, och tidigare Medicinalstyrelsen, historiskt sett innehaft. Sedan 2007 ligger exempelvis *Statens beredning för medicinsk och social utvärdering* (SBU) direkt under Socialdepartementet med

uppgift att utvärdera det vetenskapliga stödet för tillämpade och nya metoder i hälso- och sjukvården och i den verksamhet som bedrivs med stöd av socialtjänstlagen (2001:453) och lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade ur ett medicinskt perspektiv där så är tillämpligt, samt ur ett ekonomiskt, samhällligt och etiskt perspektiv.⁴⁴

Vidare inrättades 2013 *Inspektionen för vård och omsorg* (IVO) i syfte att frånta Socialstyrelsen tillsynsarbetet så att detta står självständigt från normering, kunskapsutveckling och bidragsgivning. Ansvaret för det senare vilar dock även fortsatt på Socialstyrelsen, vilket inkluderar de allmänna råd som till stor del är vägledande för hur praxis utformas.⁴⁵

Trots dagens uppdelning och fördelning av Socialstyrelsens ansvar riktade Riksrevisionen nyligen, i samband med sin granskning av Läkemedelsverket, kritik mot både Socialstyrelsen och SBU och uppmanade dem bland annat att mer ”aktivt pröva olika lösningar för att minska skevheten i kunskapsunderlagen”.⁴⁶ Riksrevisionen understryker i sin kritik även, att övriga myndigheter, i sin styrning med hjälp av kunskap, är beroende av de underlag de får från både SBU och Socialstyrelsen. Regeringen valde dock i sin skrivelse till riksdagen, undertecknad Stefan Löfven, att på samtliga punkter bortse från Riksrevisionens kritik.⁴⁷ Det senare visar på bräckligheten i systemet och rättssäkerhetens beroende av den för stunden rådande politiken och synen på både institutioners och tjänstemäns svarsfrihet.⁴⁸

44 Förordning 2007:1233, § 1.

45 Det kan noteras, att SBU och IVO, som försök att fördela Socialstyrelsens exekutiva ansvar på flera oberoende aktörer, båda tillkom under perioden 2006 till 2014, då den politiska koalitionen i Sverige rent ideologiskt hade en mer uttalat anti-byråkratisk strävan.

46 RiR 2016:9, s. 7

47 Skr. 2016/17:39, punkterna 3.1-3

48 Motivet till att regeringen väljer att inte följa Riksrevisionens råd, att ge Läkemedelsverket i uppdrag att prioritera upp det renodlade säkerhetsarbetet, tycks arbetsmarknadspolitiskt motiverat. Men den analysen ligger utanför ramen för denna uppsats. För en journalistisk och kritisk analys av läkemedelshanteringen i Sverige, se exempelvis Bjärvall (2019).

3.2.3 De olika yrkesgruppernas ansvar

Det fanns ett flertal olika yrkesgrupper som hade inverkan på steriliseringsbesluten, dock verkar det exekutiva ansvaret huvudsakligen ha legat på individnivå. I princip tycktes det utrymme som Medicinalstyrelsens tolkningar och allmänna råd gav den enskilde yrkesutövaren göra det möjligt för denne att agera mer eller mindre i enlighet med sin egen övertygelse. Enligt utredarna valde också både läkare, kuratorer, anstaltsföreståndare, tjänstemän vid barnavårdsnämnder och socialbyråer med flera – ”trots möjlighet till andra handlingsalternativ – att initiera, fatta och genomföra besluten i praxis”.⁴⁹

När det gäller läkarprofessionen är det tydligt, att de enskilda aktörernas egna ställningstaganden hade avgörande betydelse för hur steriliseringspolitiken genomfördes i praktiken. Exempelvis genomdrev läkarna på vissa vårdinstitutioner steriliseringar närmast rutinmässigt, oavsett vad patienter och anhöriga hade för åsikter, medan endast ett fåtal, och med stor hänsyn till patienter och anhöriga, drabbades på andra institutioner. Här ska också noteras en samverkan av lagstiftningar, då det finns exempel på hur steriliseringslagstiftningens påbudna frivillighet i praktiken kringgicks genom det legala tvång som andra lagar gav utrymme åt, till exempel sinnessjuklagen (SFS 1929:321).

Utredningen beskriver också en vändning i tillämpningen av steriliseringslagarna i och med att kuratorerna, med början under 1940-talet, börjar dyka upp i akterna för att under 1950- och 1960-talen bli den helt dominerande gruppen intygsskrivare. De flesta av kuratorerna arbetade inom olika kommunala verksamheter, exempelvis inom familjerådgivning, mentalvård, rådgivning för sexual- och abortfrågor och så vidare. Den vanligaste orsaken som angavs för sterilisering var, som nämnts, det väldigt vida begreppet ”utsläpade mödrar” som tydligen kunde tillämpas på i stort sett vilken medicinsk eller social problematik som helst.

Även om kuratorernas intåg och allt större dominans på ett sätt minskade tvånget till förmån för ökad frivillighet, ändrade samtidigt utredningarna tydligt karaktär. Från läkarkårens mer torra och kategoriska ställningstaganden gällde nu i stället kuratorernas mycket

49 SOU 2000:20 s. 35

mer aktiva och ingående skärskådning av den sökande, dennes familj, sociala umgänge och bostad. Det var inte så, att någon steriliserades på grund av trångboddhet. Men inte långt ifrån.

Undersökningarna trängde djupare in under huden när den sökandens liv ställdes till betraktande. De undersökningspraktiker kuratorer och läkare gjorde bruk av behövde i sig inte vara tvingande, men lämnade ett uppenbart utrymme för ena partens beskrivningsrätt och tolkningsföreträde och former av inflytande över individen som inte igenkänns och uppfattas just i termer av tvång. Samtidigt ser vi en ökad strävan från de utredande funktionärerna att låta den sökandes egen definition av problematiken komma till uttryck.⁵⁰

Även om läkarna lämnade över stafettpipen för intygsskrivandet till kuratorerna, fungerade de olika yrkesgrupperna, då som nu, i många fall som en sammanhängande kedja. Då det räckt om bara en person valt att bryta processen, blir det än mer uppenbart, hur unisont, eller lojalt, de olika yrkesgrupperna många gånger verkade mot samma mål och hur utsatt den var, som slussades genom vårdkedjan. Men ur ett juridiskt perspektiv torde få av dem som på olika sätt ingick i vårdkedjan ha agerat felaktigt, eftersom "dåtidens lagar gav utrymme åt deras handlingssätt".⁵¹

3.2.4 Genus

Under perioden 1935 till 1976 sker inte bara en förskjutning av könsfördelningen inom den identifierade minoritet som gjordes till föremål för steriliseringarna, utan även inom den grupp professionella som initierade dem. Till en början figurerar ett antal närmast namngivna personer, både i den politiska kärnan och som institutionschefer, varav de flesta var män. Från och med mitten av 1940-talet ändras emellertid detta i takt med att män heller inte längre står som mål för steriliseringarna. I stället är det den, då som nu, helt kvinno-dominerade yrkeskåren kuratorer som från mitten av 1950-talet ensam står som initiativtagare.

Kvinnor tycks således, i vart fall i sin yrkesutövning, haft en annan, mer politiskt aktiv och subjektivt handlande, roll, än vad som ofta följer av den sedvanliga, närmast determinis-

50 SOU 2000:20, s. 119 (Bilaga 2)

51 SOU 2000:20, s. 42

tiska, genusteori som i Sverige lanserades under mitten av 1980-talet av bland annat Yvonne Hirdman. Hirdman gör i stora drag analysen, att maktfrågan mellan könen ensidigt förvandlats till att bli ett socialt problem, eftersom kvinnor statistiskt sett, det vill säga på gruppnivå, framstått som mer resurssvaga medborgare.⁵² Detta motsäger dock inte, att det inom gruppen kvinnor, på individnivå, samtidigt funnits en växande grupp kvinnor med makt, dessutom med makt över andra kvinnor.

I stället för att framställas som offer för samhällets ofta implicita eller explicita patriarkala maktstrukturer, träder de professionella kvinnorna i utredningen fram som både yrkesmässigt kapabla och självständiga i sina övertygelser. Samtidigt är det just de yrkesmässiga kvinnorna som dominerar den senare hälften av den aktuella perioden, då det i princip närmats uteslutande var just kvinnor som steriliserades.

Intresset för att sterilisera män tycks alltså ha upphört, desto fler kvinnor som professionellt kom att engagera sig i frågan. Denna uppenbara genusaspekt lyfts inte fram i utredningen, men finns noterad på annat håll. Exempelvis framhäver Maija Runcis denna aspekt som incitament för hennes egen analys av steriliseringarna:

Jag vill i min undersökning ställa frågan om kvinnor som steriliserades generellt kan ses som offer eller förtryckta av samhällets normer, och om kvinnor, som professionella aktörer, kan ses som helt utanförstående och »oskyldiga« till att enskilda människor utsattes för sterilisering och samhällsingripanden.⁵³

Och även om Runcis, utifrån ett uttalat maktperspektiv, någonstans i slutänden ändå landar i patriarkatet som den dolda maktfaktorn; slopar man förklaringen och står kvar i den mer fenomenologiska betraktelsen, utgör Alva Myrdals krav på ett utbyggt steriliseringsprogram av kvinnor, som villkor för att kunna genomföra reformen med barnbidrag så att systemet inte utnyttjas, trots allt en kvinnas mycket kraftfulla och till synes självständiga ställningstagande. Och att "Kvinnoorganisationerna välkomnade de befrukningspolitiska målen"⁵⁴ och fann det "glädjande att vårt folk nu tvingas söka utforma ett program, som

52 SOU 1990:44, s. 73

53 Runcis (1998), s. 31

54 Runcis (1998), s. 50

framför allt tar sikte på nationens bestånd och kvalitet”,⁵⁵ ska dessa åsikter inte tillskrivas kvinnorna i egenskap av självständigt tänkande och intellektuellt kapabla subjekt? Själva utgångspunkten var ju, att kvinnoorganisationerna närmast betraktade hela befolkningsfrågan som en kvinnofråga, då de ansåg sig vara bättre än männen – som nu äntligen fått upp ögonen för den här frågan – på att avgöra samhällseliga insatser för mödrar och barn. Tydligt eftersom de ju var kvinnor. Vilket visserligen är en något klen premiss, rent logiskt. Men det här är inte logik, det är politik. Det är den kollektiva vanmaktens mobilisering till nationens försvar.

Det handlar på denna analysnivå således inte huvudsakligen om genus, det handlar om enskilda individers bevekelsegrund och på vilken sida av tröskelvärdet för nationell acceptans de befinner sig. Huruvida individen tillhör de hjälplöst sinnesslöa eller de hjälpsamt disciplinerade, det är frågan.

Det är alltså, om man nu tvunget ska betrakta det ur ett maktperspektiv, snarare över- och medelklassens socialpolitiska rensning i bottenskrapet av arbetarklassen som utgör den kritiska diskursen. Att i samband med detta försöka rättfärdiga enskilda aktörers självständiga beslut med att de egentligen agerade under en tvingande dold makt, bidrar inte till förståelsen av mänsklighetens utöver vad man uppnår, om man betraktar den övergripande majoritetens relation till den identifierade minoriteten.

Och faktum kvarstår: ”De sociala bristerna söktes, och uppfattades finnas mestadels hos arbetarfamiljerna, medan över- och medelklassens kvinnor tillhörde den grupp som sökte och fann felet hos arbetarklassen.”⁵⁶ Det senare alltmer framträdande, ju mer ”de sociala reformatorerna sökte sig bort från gamla patriarkala strukturer”,⁵⁷ och ju mer ”de bildade kvinnorna från samhällets övre skikt”⁵⁸ under 1900-talet blev ”alltmer professionella, samtidigt som de fick allt mer accepterade möjligheter att aktivt delta i understödsföreningar och i offentlig verksamhet”.⁵⁹ Hur man än vänder och vrider sig utgör det senare också, i

55 Cassel-Wohlin (1935), s. 6

56 Runcis, Maija (2007), s. 41 (även med hänvisning till Birgitta Jordansson och Ronny Ambjörnsson)

57 *Ibid.*

58 *Ibid.*

59 *Ibid.*

tid, startskottet för "den bedömande, kliniska blicken [som] svepte aktivare än någonsin över den sökande, dennes familj, umgänge och bostad".⁶⁰ Det vill säga, den blick som, genom de utfärdade intygen, ledde till större delen av steriliseringarna under lagstiftningens två sista decennier och som, oavsett genus, skedde utifrån de självständigt fattade besluten hos fullt kapabla rättssubjekt inom gruppen socialt förmögna i syfte att rädda både nationen och dess disciplinerade befolkning från den kommande undergången. Att påstå något annat vore förminskande.

3.3 Sammanfattande analys av den dåtida kollektiva vanmakten

Konceptuellt utgår den tolkningsteoretiska ansatsen från att den anpassade delen av samhället, de disciplinerade och politiskt korrekta, i övertygelse om att handla rätt, med goda intentioner och utifrån nutida vetenskapligt stöd, agerar för att, via samhällets institutioner, råda bot på den kollektiva vanmakt som genom de identifierade minoriteterna drabbar nationen som helhet. Ur detta perspektiv är det tolkningsmässigt fullt plausibelt, att den övergång från direkta tvångsåtgärder till ökande frivillighet som kom att utmärka steriliseringspraxis under perioden 1931-1976, i grunden endast avspeglar en strategisk manöver från politiskt håll. Ur ett samhällsperspektiv leder det givetvis till minskad vanmakt ifall medborgarna frivilligt förmås fatta de beslut och är disciplinerat strävsamma på det sätt som är politiskt önskvärt. Dessa disciplinerat strävsamma är ju, per definition av den metodologiska utgångspunkten, de politiskt korrekta. I detta utgör de både den nationella norm som markerar gränsen mot den identifierade minoriteten, dessa som står vanmäktiga inför de nationella kraven, samt står som samhällets ambassadörer att motivera dem att ta emot lämpliga hjälpinsatser. Inte heller detta behöver betraktas ur det kritiska perspektivet med dolda maktfaktorer, utan kan förstås utifrån den fullt synliga välviljan hos kollektivets vanmakt.

Man bör också tillägga, att den bedömande blick som svepte aktivare än någonsin över den sökande, dennes familj, umgänge och bostad i och med kuratorernas ökande dominans, på inget sätt upphörde 1976 då steriliseringslagarna ändrades, utan snarare måste

⁶⁰ SOU 2000:20, s. 119 (Bilaga 2)

ses som del av en ideologisk era som fortfarande pågår. Granskningen, mätningen och dokumentationen av den enskilda medborgaren tycks under det senaste århundradet ha ökat närmast exponentiellt i relation till de tekniska möjligheterna till det. Och även om nyare lagstiftning, som dataskyddsförordningen GDPR, på olika sätt söker stävja oönskad spridning och läckage av personlig information, är detta enbart motiverat utifrån att det faktiskt finns en ackumulerad mängd personlig och potentiellt integritetskränkande information att sprida.

Den bedömande, kliniska blicken sveper heller inte bara mer och mer aktivt över den redan identifierade minoriteten, utan, i rättvisans namn, över alla nationens medborgare. Vilket rent praktiskt vore meningslöst om inte resultatet av granskningen noggrant sammanställdes utifrån de mät- och bedömningspunkter som anses värdefulla.

Disciplinen "framställer" individer; den är den specifika tekniken för en maktutövning där individerna är på samma gång föremål och verktyg. [...] Det disciplinära maktens framgång hänger förmodligen samman med att den begagnar så enkla medel: den hierarkiska översynen, det normaliserande systemet för bestraffning och bedömning samt deras samverkan i en särskild process, nämligen examensprocessen.⁶¹

Resonemanget är, trots den kritiska maktdiskursen hos Foucault, fullt tillämpligt utifrån antagandet om den kollektiva vanmakten som nationell och politisk drivkraft. Det vill säga, vanmakten i stället för makten. Fördelen med detta synsätt är också, att den kollektiva vanmakten, i motsats till den dolda makten, har ett ansikte. Ansiktet utåt är välviljan som, i mer eller mindre uttalad desperation, tar sig kollektivt uttryck i det som blir nationens sammanhållande politiska sfär och nationella identitet. På så sätt tydliggörs, eller närmast avtäcks, också de olika aktörernas roller.

Ingen agerar i grunden under det implicita oket av dolda maktstrukturer, som vanmäktiga marionetter i händerna på förtäckta vinstintressen – kapitalismen, profiten, marknaden, patriarkatet, etcetera – utan människorna agerar i stället, samtliga, utifrån individuell välvilja och kollektiv vanmakt. Var och en för sig, disciplinerat och strävsamt, arbetar de

61 Foucault (1975), s. 171

människor som äger förmågan för att göra den framtida nationen till en bättre plats för alla. I ensamhet tillsammans, som kollektivet av dem som inget har gemensamt.

Each one invests his or her forces and passion in enterprises that absorb and depersonalize him and her and that endure and go on working or disintegrate without him or her. When we view enterprises in the public field, our own or those of others, we explain them with reasons which belong to no one and to everyone.⁶²

Till skillnad från Alphonso Lingis, som ger människan en sorts socialkonstruktivistisk och, utifrån detta, en naivt rationell grund för sina handlingar, ges dock att den kollektiva vanmakten mer har fokus på framtiden, det kommande, det messianska, och inte på upprätthållandet av de etablerade sanningarna och de traderade budskapen.

Det ständigt implicita i människans agerande är inte den gemensamma kulturen, utan den gemensamma välviljan hos de kollektivt vanmäktiga att bygga en bättre framtid. En framtida nation med en framtida skola för framtida medborgare i framtida bostäder. Självklart på, i hennes ögon, vetenskaplig och rationell grund. I det har Lingis helt rätt, det handlar i all välvilja om ren ingenjörskonst. För allt annat vore givetvis ytterst oansvarigt och inte alls politiskt korrekt.

6.371 Hela den moderna världsåskådningen ligger till grund för villfarelsen, att de så kallade naturlagarna utgör förklaringen till naturfenomenen. 6.372 På så sätt blir [människorna] stående inför naturlagarna som inför något oantastligt, som de äldre inför Gud och Ödet. Och de har ju båda rätt, och fel. De äldre är emellertid mer klarsynta på så sätt, att de tillstår en tydlig fullbordan, medan det, i det nya systemet, ska verka som om *allt* vore förklarat.⁶³

Världen är dock, tyvärr, oavhängig människans vilja och hur hon för tillfället råkar förklara världen. Viljan finns således, men därmed inte nödvändigtvis förmågan att göra det som är gott. Ont och gott är på så sätt bara två sidor av samma mynt. Gott är vad jag vill och ont är, vad jag, i min oförmåga, åstadkommer. Utifrån detta kan de ansvariga inte bara ursäktas, de måste snarare göras oskyldiga. Ty de vet i grunden inte vad de gör, de vet bara vad de vill: att frälsa världen från dem som står vanmäktiga inför det som utgör nationen. Detta är den alltid lika slutliga, och alltid lika framtida, kollektiva lösningen på be-

62 Lingis (1994), s. 15

63 Wittgenstein (1925), min översättning.

kostnad av dem som, inför just detta, framställs som den vanmäktiga minoriteten. Det goda är det onda.

4. Analys av nutiden – Rätten att klara skolan

4.1 Den identifierade minoriteten

4.1.1 Den politiska utgångspunkten

Den politiska styrningen av skolmiljön och de formella urvalsförfaranden som står att finna i denna, finns samlade i skollagen.⁶⁴ Utgångspunkten ges i skollagens kap. 3 som handlar om barns och elevers utveckling mot målen. Då paragraferna hänvisar fram och tillbaka, kommer de här att presenteras i den ordning ett minoritetsskapande urvalsförfarande går att skönja.

Av skollagen framgår, att det bara är i samband med en utredning av elevens behov av särskilt stöd⁶⁵ som skolan kan ses föranledd att konsultera extern expertis för en eventuell utredning av så kallade inlärnings- eller beteendesvårigheter. Det finns således, och detta är väsentligt, ingen tvingande anledning för skolan att konsultera extern expertis annat än i samband med att skolan utreder eller följer upp behovet av särskilt stöd.⁶⁶ Selektande är på så vis endast kunskapskraven. Och med kunskapskrav avses lägst betyget E, medan betyget F innebär att barnet eller ungdomen är att betrakta som i något avseende underkänt. Det är den politiska utgångspunkten.

Varken i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna eller i Barnkonventionen nämns dock med ett enda ord något om rätten att nå vissa kunskapskrav. I stället har var och en rätt till kostnadsfri och obligatorisk utbildning på elementär nivå i syfte att utveckla personligheten till fullo, att stärka respekten för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, att främja förståelse, tolerans och vänskap mellan alla nationer, rasgrupper och religiösa grupper samt, slutligen, främja FN:s verksamhet för fredens bevarande.⁶⁷ Frågan är alltså, varför dessa kunskapskrav och varför är de så tydligt selekterande?

64 Skollag (2010:800) med kapitel- och paragrafnumrering gällande från 2019-07-01

65 Skollag (2010:800), 3 kap. 7 §

66 All personal i skolan har också anmälningsplikt till socialtjänsten. Om socialtjänstens roll i samband med diagnostiken, se sidan 40.

67 FN (1948), artikel 26

Nationella målsättningar inom skolområdet är tyvärr sällsynta i de statliga dokumenten från senare tid, så för att hitta bakgrunden till lagstiftningens underförstådda krav måste man läsa igenom diverse propositioner, motioner, utvecklingsplaner etcetera.⁶⁸ Men även om man gör sig besväret, framstår motiven till betyget F i bästa fall som dåligt genomtänkta och oftast helt ologiska. Skolkommissionen skriver i sitt delbetänkande 2016, att de senaste årens reformer och förändringar ibland genomförts både utan nödvändiga förberedelser och utan tillräckligt stöd till huvudmännen. Dessutom påpekar man att staten

inte sällan opererat i en konfliktfylld anda, som inte alltid varit till gagn för skolan; exempelvis kan nämnas att betygens roll i skolan varit föremål för meningsskiljaktigheter och ändrats flera gånger under senare decennier.⁶⁹

Det nu gällande betygssystemet, med betygen F till A, är en vidareutveckling av det förra betygssystemet med betygsstegen *Godkänt*, *Väl godkänt* och *Mycket väl godkänt* (G, VG & MVG). Och det betygssystemet uppstod i sin tur då man övergav det relativa betygssystemet, med betygsskalan 1 till 5. Det var i samband med Lgr 62 som denna femgradiga skala infördes, huvudsakligen motiverad med "ett ökat behov av ett tillförlitligt underlag för urval till högre utbildningar" och en "önskan om att kunna utnyttja den så kallade begåvningsreserven".⁷⁰ Detta är också, vad jag kunnat finna, det senast uttalade *syftet* med betygen: Selektion till högre utbildningar och en tanke om att finna någon sorts begåvningsreserv. Så var kommer idén med underkänt in i bilden?

I det relativa systemet innebar ett uteblivet betyg i praktiken bara, att eleven haft väldigt mycket frånvaro. Enligt 1994 års kriteriestyrda system innebar dock samma tomma ruta, *antingen* att man inte var godkänd *eller* att man haft för stor frånvaro. De kriteriestyrda betygen blev på så sätt exkluderande på ett helt annat sätt än de relativa betygen hade varit. Men ingenstans står att finna, att detta var syftet med det nya betygssystemet. Närmast tvärtom:

I elevens utveckling mot "en given kompetensnivå i form av kunskaper och färdigheter" skall betygssystemet vara ett hjälpmedel att bedöma hur långt i utvecklingen ele-

68 SOU 2016:38, s. 68-69

69 SOU 2016:38, s. 101

70 Ds 2008:13, s. 15

ven nått i relation till målen. Detta innebär för betygssystemet att det skall främst vara ett verksamt pedagogiskt instrument.⁷¹

Att man från politiskt håll inte på förhand kunde räkna ut, att de mål- och kriteriestyrda betygen skulle resultera i att många skulle få underkänt tyder på vissa brister i föregående konsekvensanalyser. Eller snarare en avsaknad av konsekvensanalyser, eftersom utgångspunkten för välviljan i den kollektiva vanmakten alltid är vanmakten i den föregående välviljan. Och utgångspunkten för den föregående välviljan var, att det trots Skolöverstyrelsens upprepade förtydliganden rådde en utbredd oklarhet om tolkningen av det relativa betygssystemet, särskilt bland elever och föräldrar. Eftersom syftet med det relativa betygssystemet var urval till fortsatta studier, menade man också att det skapades en konkurrens som gjorde att uppmärksamheten i första hand inriktades på jämförelser mellan elever och inte på deras rent faktiska kunskaper och färdigheter. Detta ansågs av ondo då det stod i strid mot välviljan i den kollektiva vanmakten, vilken för tillfället råkade stå formulerad i termer av elevernas solidaritet och samverkan.⁷²

Samtidigt fann man dock vissa fördelar med betyg, då de utgjorde underlag för just den disciplinering som är den kollektiva vanmaktens främsta verktyg. Här skymtar också ett bakomliggande mål med betygen fram, som tycks gemensamt för både det relativa och det målstyrda systemet.

Man bör inte heller bortse från betygens betydelse som positiv stimulans för eleverna i skolarbetet. Samtidigt bör betygen ses i perspektivet av att åstadkomma respekt för skolan och skolarbetet och därmed kunna medverka till att läroplanernas mål om social fostran uppfylls. Detta innebär att eleverna förbereds för de krav som gäller i vuxenlivet inte minst på arbetsplatserna och i samhället i övrigt.⁷³

Skillnaden mellan relativa och målstyrda betygssystem är alltså, helt oavsett olika pedagogiska och ideologiska intentioner, den approach de har till det bakomliggande målet, att uppnå inskolning i samhälle och arbetsliv. Samtidigt är det uttalade syftet ett annat, nämligen att komma tillrätta med de bieffekter man skapar genom inskolningen. Det är dessa

71 SOU 1992:86, s. 46

72 Dir. 1990:62, paginering saknas.

73 Dir. 1990:62, paginering saknas.

man hela tiden ställs vanmäktiga inför, vilket upprör, engagerar och motiverar de välvilliga till allt mer intensiva insatser. Men ingen styrning mot målen får bara de avsedda effekterna, den får också bieffekter.⁷⁴

Det man skapade som bieffekt av den relativa betygsskalan var bland annat konkurrens. Det man genom lösningen med en målstyrd ersättningsmodell tydliggör är dels, att inte alla låter sig motiveras på samma sätt och dels, även om den insikten tycks dröja, att vissa inte kan nå målen ens om de är motiverade.

Drygt 20 % av eleverna som våren 1998 gick ut nian, som första avgångskull enligt Lpo 94, nådde inte målen i alla ämnen och som en direkt konsekvens ökade andelen elever på gymnasieskolans individuella program.⁷⁵ Här vore det möjligt, att från politiskt håll be så mycket om ursäkt och dra sig tillbaka till ritbordet. Det är vad Boeing brukar göra efter en krasch och kommande resenärers liv står på spel. Men icke.

I en obligatorisk skola med så grundläggande krav kan man inte ge avkall på ambitionsnivån att alla elever faktiskt skall nå målen. Den kan inte devalveras till 95 eller 97 procent eller någon annan procentsats, vilket skulle innebära att man redan på förhand givit upp om ett stort antal elever. Man måste dock naturligtvis vara medveten om att alla elever inte alltid når målen samtidigt och på samma sätt.⁷⁶

Detta är vad man i folkmun kallar snömos. För den uttalade politiska ambitionen, att alla ska nå målen, innebär bara rent krasst, att det målstyrda betygssystemet inte är ett pedagogiskt instrument, utan en aktivt disciplinerande ersättningsmodell.

Alla ersättningsmodeller kommer med ett "pris" och det är den samlade effekten av för- och nackdelarna med en ersättningsmodell som måste beaktas. Ersättningsmodellerna riktar sig till den yttre motivationen, dvs. motivation som stimuleras av yttre faktorer som t.ex. belöningar. Det kan medföra att även om ersättningsmodellen bidrar till att de politiska ambitionerna uppnås, kan den få en rad oavsiktliga effekter såsom lägre inre motivation [...].⁷⁷

74 SOU 2017:56, s. 20

75 Engdahl & Forslund (2015), s. 58

76 Skr 1998/99:121,

77 SOU 2017:56, s. 20

I rättfärdigandet av goda intentioner och det ständiga löftet om det kommande ligger, tolkningsteoretiskt sett, primus motor för den kollektiva vanmaktens alltid lika irrationella bevekelsegrunder både för kommande politiska beslut och för de välvilliga insatserna från diverse till skolan knutna yrkesgrupper och samhällsfunktioner. Och på så sätt framstår nödvändigheten av betyget E plötsligt som huggen i sten. Det är inte en fadäs, det är en rättighet.

4.1.2 Positiva och negativa urvalskriterier

Som en bieffekt av samhällets politiska minimikrav uppstod våren 1998 en minoritet av vanmäktiga barn och ungdomar. Man kan givetvis hävda, att denna minoritet funnits hela tiden, men hållits dold. Detta är emellertid ovidkommande för analysen av den kollektiva vanmakten, då denna förutsätter en identifierad minoritet. Annars saknas incitament för välvilliga åtgärder. Frågan, om gruppen vanmäktiga tidigare funnits i det fördolda är också ovidkommande för urvalet till gymnasiet och, i förlängningen, för arbetsmarknadens behov, vilket är exakt så den kollektiva vanmakten verkar. Den riktar in fokus på helt fel saker. Närmast oundvikligen gjorde också regeringen följande bedömning i propositionen till nuvarande läroplan, Lgr 11, i det man tydligt fokuserade långt mer på att den vanmäktiga minoriteten ska nå målen, än på exempelvis syftet att skapa urval till högre studier.

Genom ett omfattande reformarbete på skolområdet har, enligt regeringens mening, förutsättningarna för skolan att genomföra sitt huvuduppdrag stärkts. Många fler elever bedöms kunna nå skolans kunskapsmål om målstrukturen görs tydligare, elevernas kunskaper kontinuerligt följs upp och utvärderas samt att stöd sätts in tidigt.⁷⁸

Målsättningen i den sista meningen är närmast identisk med den som Skolöverstyrelsen hade i början på 1990-talet, då man gång på gång vidtog åtgärder för att förtydliga reglerna för det relativa betygssystemet.⁷⁹ Vilket är förutsägbart, nu när skolans huvuduppdrag blivit, att uppnå målet med kunskapskraven i stället för att förmedla kunskap. Och lika förutsägbart råder det, då som nu, fortfarande en utbredd oklarhet på många håll, särskilt

⁷⁸ Prop. 2008/09:87, s. 7

⁷⁹ Se sidan 36

bland elever och föräldrar, om tolkningen av betygssystemet. För syftet är alltid ett annat än målet. Och på den vägen är det.

Styrning genom ersättningsmodeller får inte alltid de avsedda effekterna. Ibland försöker man hantera de negativa sidoeffekterna som uppstår genom att introducera nya komponenter i modellen. Detta leder i sin tur till ökad detaljeringsgrad och större komplexitet i modellen.⁸⁰

I ett försök att få ordning på skolan tillsatte i april 2015 dåvarande chefen för Utbildningsdepartementet, Gustav Fridolin, den så kallade Skolkommissionen. Kommissionen presenterade 2016 sitt första delbetänkande där man utan vidare accepterade, att kunskapskraven för betyget E är utformade så

att de ska ange den grundläggande nivå som är nödvändig för varje individ och samhällsmedlem, dvs. de kunskaper som krävs för att individen ska kunna fungera i dagens samhälle: fullgöra sina skyldigheter, ta tillvara sina rättigheter och erövra en grund för fortsatt utbildning.⁸¹

Var kommissionen fått denna målbeskrivning ifrån är oklart, det saknas hänvisningar i texten. Vilket är själva poängen.

Syftet har gått förlorat och nu måste målet göras om till syfte. Den politiska välviljan skapar, helt förutsägbart, behovet av sig själv och i händerna på den kollektiva vanmakten är det uppenbart rationella inget som regeringen tillgriper. Lösningen ur ett politiskt perspektiv blir således inte heller denna gång, att helt enkelt skippa kravnivåerna för godkända betyg och be så mycket om ursäkt. I stället tar man krafttag mot orättvisorna genom att införa alltfler mätpunkter och examinationsformer.

4.1.3 Frivillighet och tvång

Alla styrsystem är institutionaliserande, det är själva poängen med dem, och samma mönster kan således konstateras inom alla områden där samhället sett sig föranlett att på olika sätt bedöma enskilda individer och ingripa normativt i deras liv, även om bedömningen sker indirekt och ingripandet sker med goda intentioner. Exempelvis har Bengt

80 SOU 2017:56, s. 20

81 SOU 2016:38, s. 80

Persson och Ingemar Emanuelsson pekat på sambandet mellan särskilt stöd och resultat.⁸² Resultatet visade på ett negativt samband mellan stöd och resultat i gymnasieskolan, det vill säga, de elever som fick mycket stöd tidigt lyckades *inte* bra i skolan. Många hamnade på individuellt program och avbröt studierna. Välviljan, i den kollektiva vanmaktens spår, institutionaliserar.

Liknande problematik finns i barn- och ungdomsgrupper med insatser från Socialtjänsten. Och effekten är additiv. De barn och unga med låga betyg som dessutom växt upp i familjehem hade bara hälften så stor chans att klara sig bra jämfört med dem som bara hade låga betyg, trots att varken födelseår, ålder vid placering, placeringstid, förekomst av indikationer på psykisk sjukdom eller missbruk hos föräldrarna visade några signifikanta samband med ogynnsam framtida utveckling efter fosterhemsplacering. Det tycks alltså som om själva placeringen varit det som dubblerat risken. Samma mönster finns i familjer med återkommande ekonomiskt bistånd.⁸³ Här ska också noteras en möjlig samverkan av lagstiftningar, då det finns exempel på hur sjukvårdens påbjudna frivillighet i praktiken kan kringgås genom det legala tvång som andra lagar ger utrymme åt, till exempel Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).⁸⁴

I vilken utsträckning, på vilka indikationer och på vilket sätt kan och skall socialarbetare i öppenvård och dygnsvård initiera diagnoser för ADHD? Frågans betydelse understryks av att en stor del av de svenska ADHD-diagnoserna tillkommer under tiden i dygnsvård och därmed sannolikt med någon form av medverkan från socialarbetare.⁸⁵

Användandet av adhd-medicin bland socialtjänstens dygnsvårdade barn ligger också långt över normalbefolkningen. Ju mer omfattande socialtjänstens ingripande är, desto större dessutom andelen medicinerade. Till detta ska adderas, att ungdomar i HVB och LVU i lägre grad än andra får sina mediciner utskrivna av experter. Det tycks alltså som

82 Persson och Emanuelsson (2002).

83 Socialstyrelsen (2010), s. 232. ("låga betyg" definieras som betyg som ligger under en standardavvikelse från medel, det vill säga, runt 15 % av eleverna har statistiskt sett "låga betyg")

84 Alltså samma samverkan av lagstiftningar som när steriliseringslagstiftningens påbjudna frivillighet i kringgicks genom det legala tvång som andra lagar gav utrymme åt, se s. 26.

85 Lundström (2016)

om socialtjänsten, efter eget huvud, går emot Socialstyrelsens anvisningar och anlitar allmänläkare för att få neuropsykiatriska diagnoser till barn i HVB och tvångsvård.⁸⁶

Bägge faktorerna, socialtjänstens och skolans ingripanden, är tydliga markeringar av individens minoritetsstatus i samhället, det vill säga, de utgör ett samhällsmått på duglighet. Och sambandet med framtida problem tycks alltså additivt: lägger man Socialtjänstens värdering av individen till skolans selektiva kunskapskrav, dubblas risken. De icke godkända tenderar således att prestera som predicerat inte utifrån de bedömningskriterier samhället använder sig av, utan på grund av bedömningen som sådan. Då bedömningen sker innan den enskilde individen står fri att själv välja, ibland till och med inom ramen för en tvångssituation, finns i grunden ingen valfrihet alls. De som ingår i den identifierade minoriteten väljer inte sin tillhörighet, de tilldöms den.

4.1.4 Genus

Infallsvinkeln för analysen är inte förekomsten av inlärnings- eller beteendesvårigheter, exempelvis neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, utan det urval som sker innan diagnosen sätts. Samtidigt samvarierar givetvis förekomsten av en viss diagnos med att någon tagit initiativ till en utredning. Särskilt när det gäller adhd- och autismspektrumdiagnoser har de stora skillnaderna i prevalens mellan pojkar och flickor diskuterats. Utgångspunkten för dessa diskussioner tycktes i början av debatten vara, att de diagnostiska kriterierna och forskningen ur ett genusperspektiv har ett alltför ensidigt fokus på pojkar och att flickor därför missgynnas. Nu har diskussionen snarare landat i att det är en fråga om selektion och förmågan hos omgivningen att identifiera symptom.

Det finns [...] undersökningar som pekar på att barnens situation bedöms på olika sätt och att lärare generellt sett är sämre på att identifiera ADHD-relaterade problem hos flickor jämfört med pojkar. Kulturella mönster och olika förväntningar på flickors och pojkars sätt att bete sig kan eventuellt bidra till en större stigmatisering avseende flickor med ADHD. Exempelvis är ett utåtagerande beteende troligtvis allmänt mer accepterat hos en pojke än hos en flicka.⁸⁷

⁸⁶ Lundström (2016), s. 30

⁸⁷ Statens medicinsk-etiska råd (2015), s. 44

Samma resonemang kan ses gälla flickor med autism och uppmaningen till skolpersonal och andra som kommer i kontakt med barn och unga är, som sagt, att bättre lära sig identifiera symptomen. Den bedömande, kliniska blicken måste svepa mer aktivt än någonsin.

ADHD och autism är osynliga funktionsnedsättningar och svårare att upptäcka. Men beteenden och symtom finns där – om vi vet vad vi ska leta efter. För när vi vet mer om hur ADHD och autism kan yttra sig hos flickor är det också lättare att få syn på symptomen. Ett ständigt pillande med hår eller andra saker liksom ett intensivt pratande kan vara tecken på hyperaktivitet. Specialintressen behöver inte handla om tåg eller bilar, utan likaväl om smink, gosedjur eller hästar.⁸⁸

4.2 De ansvariga

4.2.1 Det politiska ansvaret

Den närmast genom en slump etablerade selektionen av icke godkända barn och unga, som uppstod när man i all välvilja övergav konkurrensen mellan eleverna för solidaritet och samverkan, framställs idag som är en humanitär nödvändighet. Visst förekommer det kritiska röster, men ser man till Socialstyrelsens rekommendationer, de råd som Specialpedagogiska Skolmyndigheten (SPSM) publicerar och, kanske framför allt, engagemanget hos intresseföreningar som Riksförbundet Attention och Autism- och Aspergerförbundet, framställs selektionen genom de satta kunskapskraven snarare som en nödvändig lägstanivå för att alla barn och unga ska få den hjälp de har rätt till. Alla har rätt att klara skolan!⁸⁹ Det är som om det blivit till en mission, en närmast religiös rörelse. Och det är väldigt många som engagerar sig. Vilken politiker vid sina fulla sinnens bruk skulle i det läget våga backa ur? Säg förlåt, det här har gått helt över styr, det var ett misstag.

– Kunskapskraven var ett misstag. Och i stället för att belasta våra barn och unga med våra egna, snäva krav på vilken grundläggande nivå vi finner nödvändig för varje individ och samhällsmedlem, har vi bestämt att erkänna det inneboende värdet hos alla som tillhör människosläktet och deras lika och obestridliga rättigheter. För vi anser, att dessa utgör

88 <https://attention.se/2019/03/flickor-med-autism-och-adhd-maste-upptackas-och-fa-stod-tidigare/> (granskad 20190512)

89 <https://www.spsm.se/om-oss/alla-har-ratt-att-klara-skolan/> (granskad 20190512)

grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen, inte kunskapskraven. Det är inte våra krav som ger hopp om framtiden, utan den enskilda människans värdighet.

– Därför har vi beslutat, att inte längre villkora inträdet i samhället, utan i stället främja sociala framsteg och bättre levnadsvillkor under större frihet. För varje människa är berättigad till fri- och rättigheter, utan åtskillnad av något slag. Och vi erkänner, att alla barn, för att kunna uppnå en fullständig och harmonisk utveckling av sin personlighet, har rätt att växa upp i en miljö präglad av lycka, kärlek och förståelse, utan fastställda kriterier för att anses vara godkända. För vi kan inte, genom påtvingad lydnad och disciplin, till fullo förbereda barnen för ett självständigt liv i samhället. Det är inte att uppfostra dem enligt de ideal som proklamerats i Förenta nationernas stadga, och det avspeglar särskilt inte en anda av fred, värdighet, tolerans, frihet, jämlikhet och solidaritet.

– Vi beaktar visserligen, att barnet på grund av sin fysiska och psykiska omognad behöver särskilt skydd och särskild omvårdnad, inklusive lämpligt rättsligt skydd. Men det ger oss inte rätten att sätta våra egna värderingar, särskilt inte våra politiska karriärmål, främst, utan vederbörlig hänsyn till vikten av varje folks traditioner och kulturella värden när det gäller barnets skydd och harmoniska utveckling. Därför har vi kommit överens om följande: Att vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, så ska vad som på detta sätt deklarerats vara barnets bästa, alltid sättas i främsta rummet.⁹⁰

Men riktigt där är vi inte. Inte ens efter att det snart är 30 år sedan vi ratificerade Barnkonventionen och den nu håller på att inkorporeras i svensk lagstiftning. I stället är det den helt på egen hand formulerade rätten, att alla ska klara skolan, vi ägnar oss åt. Helhjärtat.

Det är "kriterierna för betyget E som utgör ribban för godkända resultat"⁹¹ och att ta sig över ribban är en nödvändighet för lycka och framgång i livet. Betygen är ett måste för att få en tryggad inkomst. Och när denna sanning väl står etablerad är det stora problemet inte längre hur gruppen av vanmäktiga barn alls kommit att existera, utan snarare hur ur-

90 Detta och ovanstående två stycken en parafraas på förordet till Barnkonventionen.

91 Ds 2008:13, s. 55

valet och kategoriseringen av alla dessa unga som behöver hjälp kan göras mer effektiv, så att fler kan inkluderas av de stödinsatser de har rätt till. Det vill säga denna tiondel eller rentav femtedel av befolkningen, som riskerar att gå under i den hårda konkurrenskampen.

4.2.2 Det institutionella ansvaret

Elevhälsans psykologiska insatser måste vara generella, konstaterar Skolinspektionen. Insatserna ska rikta sig till samtliga elever och inte bara till de mesta akuta. Det handlar om hälsofrämjande insatser, inte akuta uttryckningar. Och det verkar ju klokt. För vad är alternativet till det psykologiska perspektivet om inte det psykiatriska? Men det finns i hela Skolinspektionens resonemang ett systemfel kopplat till det institutionella ansvaret.

Problemet kommer till ytan i Skolinspektionens formulering, att skolan ska "[a]vhjälpa sådana förhållanden, hos elever och i den omgivande miljön, som kan ligga till grund för utvecklandet av psykisk ohälsa".⁹² Men dessa förhållanden har ju både Socialstyrelsen, Folkhälsomyndigheten och senast även BRIS⁹³ konstaterat finns inom själva skolan och skolan har uppenbarligen inte skapat denna situation med flit, utan den har uppstått som en bieffekt av skolans målstyrning.

Misslyckanden i skolan bidrar till att människor slås ut i tidig ålder, vilket bevisligen ökar risken för att personen i fråga får ökad risk att hamna i just psykisk ohälsa, missbruk eller kriminalitet. [...] Dessutom utgör den här gruppen 13-14 procent av befolkningen: det är knappast rimligt att utreda så många personer, eller ens nödvändigt, med tanke på att erfarna pedagoger mycket väl vet vilka de är och vilket stöd de behöver. Sedan är det varken skolans eller elevens fel att kunskapskraven för betyget E är formulerade så att de inte är uppnåeliga för alla.⁹⁴

Kombinationen ansvarsfrihet och målstyrning ger inte helt optimala förutsättningar.⁹⁵ Men om myndigheterna hade ett mer övergripande, mer generellt och rentav systemiskt betrak-

92 Skolinspektionen (2015), s. 7

93 BRIS (2019)

94 SvD (2019). Skolpsykolog Helena Nord.

95 Det straffrättsliga ansvaret för offentliga tjänstemän har diskuterats ända sedan ämbetsansvarsreformen 1975 medförde en mycket långt gående avkriminalisering av fel och försummelse i den offentliga verksamheten. Riksdagen har gett bifall till motion 2017/18:3119 om ökat tjänstemannaansvar men inga ändringar är ännu verkställda i lag.

telsesätt, och tog ansvar för de strukturella problemen i stället för att ha allt fokus på tillfälliga yttringar av de politiska ambitionerna, skulle situationen som helhet antagligen se annorlunda ut.

4.2.3 De olika yrkesgruppernas ansvar

Elevhälsans sammansättning bestäms av skollagen och utgångspunkten, som även framgår av förarbetena, är att de professioner som nämns i lagstiftningen ska arbeta som ett hälsofrämjande team, kallat en samlad elevhälsa, mer än som enskilda professioner. Regeringen ger inte några mer djuplodande motiv till idén med elevhälsan som team, möjligen har man hämtat inspirationen från BUP och Socialstyrelsens rekommendationer kring utredning av adhd.⁹⁶

Samtidigt pekar forskningen generellt på ett stort antal svårigheter med teamsamverkan och det finns svagt stöd för att mångprofessionella team faktiskt präglas av den bredd i professionell kompetens man föreställt sig, paradoxalt nog just för att så många professioner är inblandade. Mer specifik forskning om effektivitet i elevhälsoteam och deras samverkan med lärare är dock både sparsam och motsägelsefull.⁹⁷ Det tycks också som att samtliga professioner inom elevhälsan är övertygade om, att just deras profession är den som har bäst helhetssyn och således har bäst översikt över elevhälsan som helhet, vilket inte direkt bäddar för samarbete.⁹⁸ Det finns även en tendens, att professionella perspektiv inom elevhälsan förvandlas till personfrågor.⁹⁹

Ansvarsfrågan hos de olika aktörerna, och då i första hand det juridiska ansvaret, kan etiskt diskuteras som det individuella handlingsutrymmet ställt i relation till lagarnas tillämpning, vilket också skulle skapa jämförbarhet med steriliseringslagarna:

Yrkesgrupper: läkare, kuratorer, anstaltsföreståndare, tjänstemän vid barnavårdsnämnder och socialbyråer m.fl. som i många fall – trots möjlighet till andra handlingsalternativ – valde att initiera, fatta och genomföra besluten i praxis.¹⁰⁰

96 Socialstyrelsen (2013b), s. 27

97 Hylander (2011), s. 2

98 *Ibid.* s. 43

99 *Ibid.* s. 56

100 SOU 2000:20, s. 35

Urvalsprocessen, som den ses formulerad i skollagen¹⁰¹ bygger dock inte bara på de rent juridiska premisserna som ges, utan även på ett antal antaganden om normalitet. Eller som det står formulerat i Lärarutbildningskommitténs slutbetänkande:

[E]levvårdsarbete [har] en politisk och normativ funktion eftersom de[t] handlar om hur samhället och dess medlemmar uttrycker hur människor med avvikelser av olika slag skall ha det nu och i framtiden.¹⁰²

Skollagen befinner sig på så sätt inom ramen för ett politiskt och kulturellt sammanhang vilket först måste tydliggöras innan det går att ta ställning till ansvarsfrågan.

Utgångspunkten är, att när barnet eller den unge inte når kunskapskravet, måste skolan enligt lag utreda varför. Politiskt, genom betygssystemet, utgår skolan således från att det normalt sett går att uppnå lägst betyget E, varför betyget F är att betrakta som en avvikelse och således, rent krasst, som onormalt. Med onormalt menas, sett till sammanhanget, något som inte kan sägas vara allmänmänskligt och därför något som måste ha tillförts människan "utifrån", vilket är den enda förklaring man kan stipulera utan att inkräkta på begreppet mänsklig.

Då utgångspunkten är, att finna en orsak till det onormala, något som "påverkar eller försämrar kvaliteten i barnets sociala fungerande och skolprestationer",¹⁰³ ges som uppenbart, att det man söker efter som sådant är något onormalt. Analogt med att orsaken till stress är en stressor, är orsaken till det onormala något onormalt. Och normalt sett är de elever som uppnår betyget E inte onormala, inte heller deras lärare eller skolan som helhet. För då skulle ju alla få betyget F.

Skolans organisation, miljön i skolan, lärare och övrig personal, allt detta är uppenbarligen helt normalt. Annars skulle ju skolan orsakat långt värre skada, än några spridda F bland eleverna. Så skolan är normal. Detta är evident.

Att till fullo eller i valda delar acceptera dessa premisser är inte ansvarsbefriande, tvärtom. Vad man som enskild yrkesutövare betraktar som normalt är det första och mest grund-

101 Skollagen (2010:800), 3 kap. §§ 4 till 9

102 SOU 1999:63a, s. 192

103 Se not 73 på s. 36

läggande var och en, som individ, måste ta ansvar för. Att alls befatta sig med skolan som politiskt normativ institution, i detta vilar således ett ansvar som alla, på något sätt, måste hantera rent etiskt. Och i konflikten mellan det etiska och det institutionella ges ytterligare ansvar, dels yrkesetiskt, dels i relation till internationella överenskommelser där bestämmelser finns som har till syfte att skydda mänskliga fri- och rättigheter och, i det senare, ytterst i relation till den egna värdigheten.

4.2.4 Genus

Den feministiska analysen, om man nu alls kan tala om *en* feminism, är på ett sätt korrekt. Kopplingen är bara inte till dolda patriarkala maktstrukturer, utan till fullt synliga vanmaktstrukturer. De som tillhör dem, som utgör nationen, betraktar alla dem, som inte mäktar med nationen, med vanmakt. Och ur vanmakten stiger den kollektiva viljan, hos dem som utgör den goda nationen, att hjälpa dem som inte tycks mäkta med. I detta ligger både förminskandet av de behövande och oskulden hos de välmenande.

I ett samhälle präglad av kollektiva ideal, som tolerans, jämlikhet och solidaritet, där det nationella regelverket samtidigt lägger ribban för vilka som mäktar med, förvägras de som hamnar under ribban andra möjligheter till värdighet än de handlingar de kollektiva idealen erbjuder dem. De som hamnar under ribban ges heller ingen annan möjlighet till självförverkligande av någon sorts identitet, än genom lydnad under de kollektiva idealen. Honnörsorden tolerans, jämlikhet och solidaritet blir på så sätt inte bara allmänt formulerade ideal, utan specifikt formulerade krav på dem som hamnar i minoritet och, samtidigt, den enda möjligheten till identitet de erbjuds. I detta ligger både ett förtryck och ett löfte om frälsning.

De som inte längre mäktar med, de som allt oftare blir stående framför ribban och inte orkar ta sig över, kan i vanmakt förbanna makterna hur mycket de vill. Ribban ligger där den ligger. I det läget ligger erbjudandet om frälsning nära till hands. Och på så sätt ges identiteten dem som inte mäktar med, inte genom att de förverkligar sina önskningar och drömmar, utan genom den självvalda tillhörigheten med en minoritet. För i detta ligger frälsningen. Och i detta även faran med en minoritetstillhörighet.

I en anda av tolerans, jämlikhet och solidaritet erbjuds medborgarstatus åt dem, som i vanmakt inte mäktar med medborgarskapet. I detta ger identiteten med en minoritet individen status som medborgare, samtidigt som den politiskt korrekta majoriteten gör allt den förmår, för att, i förminskande välvilja och i en anda av tolerans, jämlikhet och solidaritet, verka för deras rättigheter. I detta ges minoriteten ansvarsfrihet från det, den inte mäktar med. Men samtidigt beviljas amnesti dem bara så länge som de lydigt förblir vanmäktiga inom ramen för sin minoritet.

Kollektivet vänder sig alltid med störst kraft mot dem, det står mest vanmäktigt inför. På så sätt är de flesta kollektiva krafter att betrakta med viss misstänksamhet, även erbjudandet om jämställdhet och inkludering. Detta är inte bundet till genus på annat sätt, än om individen, i vanmakt, accepterar genus som sin frälsning och i en anda av tolerans, jämlikhet och solidaritet förblir trogen sin minoritetsgrupp och samhällets välvilligt förminskande definition av den. Ansvarsfrihet och egen värdighet är på så sätt oförenliga, emancipationen kräver ett utträde. Värdigheten kräver politisk handling, inte politisk tillhörighet.

Efter lågutbildade vårddyrken är grundskollärare, med 103 700 anställda 2017, den största yrkesgruppen i Sverige. Av dessa är 75 procent kvinnor, vilket gör yrket till det tredje mest kvinnodominerade i Sverige. Sett till skolan som helhet förstärks kvinnodominansen av att gruppen barnskötare till 89 procent utgörs av kvinnor och förskollärare till 96 procent. Bland elevhälsans yrkesgrupper kan antalet kvinnor uppskattas till drygt 90 procent.¹⁰⁴ Barnen möter således, under sina uppväxtår i förskola och skola, till 85 procent kvinnor.¹⁰⁵ Och, generellt sett, lyfter de alla ribban precis lagom, för att minst tre ungar i varje klass ska snava över den, mer än hälften ska drabbas av ångest och en ökande skara vill byta kön. Varför?

4.3 Sammanfattande analys av rätten att klara skolan

Hur man än, enligt diagnostiska kriterier, väljer att kategorisera dem som hamnar under ribban, tycks de elevgrupper man erhåller vara så pass heterogena, att man inte kan hitta

¹⁰⁴ Hylander (2011), s. 6

¹⁰⁵ <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/utbildning-jobb-och-pengar/yrken-i-sverige/> (granskad 20190518)

generella behandlingsmetoder för de olika diagnosgrupperna. Och då handlar det ändå om utbildad behandlingspersonal inom specialistvård och specialpedagogik.

Exempelvis karakteriseras adhd av beteendeproblem som kommer till uttryck i flera olika miljöer, symtombilden är heterogen, omfattningen av kärnsymtomen skiljer sig mellan individer och trots stor kunskapsökning känns symtomen ofta inte igen vare sig i skolan, inom sjukvård, psykiatri eller socialtjänst.¹⁰⁶ Karolinska institutet uppger att 80 procent av lärarna och 69 procent av specialpedagogerna saknar kunskap om neuropsykiatriska diagnoser.¹⁰⁷

SBU har utvärderat 15 diagnostiska instrument som används i Sverige för att identifiera adhd och funnit att det vetenskapliga underlaget är otillräckligt för samtliga. Det tycks onekligen vara som Riksförbundet Attention formulerar det, att adhd och autism är osynliga funktionsnedsättningar.¹⁰⁸ SBU identifierade även inte mindre än 30 olika behandlingsmetoder för adhd och fann, att det vetenskapliga underlaget i samtliga fall var otillräckligt för att bedöma effekterna. Det gick inte heller att bedöma nyttan vid längre tids behandling med adhd-medicin än sex månader. Anhöriga till barn med adhd upplever ett utanförskap och bristfälligt socialt stöd och föräldrarna känner sig beroende av vårdpersonal, samtidigt som de känner bristande delaktighet, visst tvivel kring insatserna och frustration över dåligt bemötande.¹⁰⁹

Var elev måste således bedömas enligt sin individuella särart, vare sig det gäller dem med neuropsykiatriska tillstånd eller hemmasittare.¹¹⁰ Hela idén med minoritetsgrupper och deras särart saknar annat stöd än rent ideologiskt hos dem som betraktar sig som politiskt korrekta. För det finns i grunden inget som håller de maktlösa samman, mer än urvalsfarandet. Utanförskapet är det enda homogena i den i övrigt heterogena skaran individer.

Och, eftersom varken skolan, sjukvården, psykiatrin eller socialtjänsten efter nästan exakt 20 års råd och rön från Socialstyrelsen har kompetens att identifiera rätt symptom, följer

106 Fernell m.fl. (2014), s. 1

107 Skolvärlden (2016)

108 Se not 88 på s. 42

109 SBU (2013), s. 12

110 SOU 2016:94, s. 26

på urvalet även ett närmast godtyckligt remissförfarande. Det borde vara nu det vänder, sett till tillämpningen av den steriliseringslagstiftning som var i kraft i Sverige från 1930-talet fram till dess att den nuvarande steriliseringslagen trädde i kraft år 1976. För i mitten av perioden, efter 20 år, övergår intresset helt från biologiska insatser som även inkluderade män, till socialmedicinska som enbart inkluderade kvinnor. Den biologiska eran hade uttömt sin trovärdighet och med kuratorerna i täten gjorde förespråkarna av den sociala miljön som förklaring sin entré. Och någonting är definitivt på väg att hända.

Upplevelsen från många är att efterfrågan av insatser från barn- och ungdomspsykiatri har förändrats de senaste åren, "kriser" som tidigare bedömdes som normal mognad och utveckling hos barn och unga riskerar nu i allt större omfattning att klassas som psykisk ohälsa. Vi hör bland annat om att livskriser tenderar att "psykiatriseras" vilket medför att fler vänder sig till BUP för problem som tidigare hanterats inom familjen eller i kompiskretsen, exempelvis att pojk- eller flickvännen har gjort slut.¹¹¹

Skolinspektionens kvalitetsgranskning av skolans elevhälsa, med fokus på elevers behov och skolans insatser, visade att det huvudsakliga problemet bland barn och unga 2015 var psykisk ohälsa.¹¹² Folkhälsomyndigheten konstaterade i sin kartläggning 2018 att det varken tycks vara faktorer inom familjen eller ökad ekonomisk utsatthet som i absoluta termer har bidragit till ökningen av psykosomatiska symtom hos barn och unga. Troligen är det i stället brister i skolans funktion som lett till ökningen. Även myndighetens sammanställning av den vetenskapliga litteraturen indikerar ett samband mellan sämre skolprestationer och ökad risk för internaliserade problem bland barn och unga.¹¹³

Andelen psykosomatiska besvär skiljer sig kraftigt mellan flickor och pojkar och det är genomgående högre andel flickor och unga kvinnor som rapporterar psykosomatiska symtom. Psykosomatiska besvär rapporteras bland hela 62 procent av 15-åriga flickor, jämfört med 35 procent bland 15-åriga pojkar.¹¹⁴ Folkhälsomyndighetens bedömer därför att den svenska skolan behöver stärkas.¹¹⁵

111 Uppdrag Psykisk Hälsa (2017), s. 11

112 Skolinspektionen (2015), s. 7

113 Folkhälsomyndigheten (2018), s. 11-12

114 <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/folkhalsans-utveckling/halsa/psykisk-ohalsa/psykosomatiska-besvar-bland-skolelever/> (granskad 20190521)

115 Folkhälsomyndigheten (2018), s. 12

Från att pojkarnas biologiskt förklarade beteenden utgjorde startskottet för neuropsykiatriens 20-åriga herravälde, dominerar nu intresset för flickornas psykosomatiska reaktioner på miljön både den allmänna debatten och myndigheternas ansträngningar. Pendeln rör sig, tydligen med förutsägbara intervall, mellan den biologiska tolkningen av män till den miljömässiga tolkningen av kvinnor. Männen antas av naturen vara determinerade till olydnad, normbrott och våldsamt beteende, vilket kirurgiskt och medicinskt måste åtgärdas. Kvinnor betraktas i stället som offer för miljön och ska därför räddas och tas om hand av samhällets goda. Kvinnorna förminskas och männen demoniseras. Inte på grund av dolda makter eller naturens lagar, utan i andan av mänsklighetens kollektiva vanmakt och politiskt korrekta välvilja.

5. Slutsats

Slutsatsen blir, att det idag förekommer snarlika institutionaliserade klassificeringar och urvalsförfaranden som under tillämpningen av 1934 och 1941 års steriliseringslagar. En skillnad idag är att ribban inte längre utgörs av konkurrensen och utslagningen ute i samhället och på arbetsmarknaden. I stället har, med hjälp av kriteriet för godkända betyg, en artificiell konkurrenssituation skapats inom skolväsendet för att simulera arbetsmarknadens krav, mycket i stil med New Public Management.

Från profylaktisk synpunkt har vi på så sätt tidigare lagt upptäckten av de individer som kan antas vara i behov av särskilt stöd. Vi hoppas på så sätt, genom olika metoder inom hälsovård och uppfostran, att på sikt kunna bringa dem in i lämpligt produktivt arbete och i samma mån de rent tekniska möjligheterna på detta sätt verkligen socialt utnyttjas, hoppas vi framledes skörda betydande vinster i höjd kvalitet hos folkmaterialet.¹¹⁶

116 Parafraisering av paret Myrdal, se det motsvarande citatet på s. 20.

6. Diskussion

Det politiska ansvaret i fråga om urval till den grupp, som inte når kunskapskraven, kan illustreras genom en kort rekapitulation av begreppet "sinnesslö" som förekom så flitigt i samband med hanteringen av steriliseringslagarna 1935-1975. Den politiska utgångspunkten var problemet med den allt mer växande skaran fattiga vid slutet av 1800-talet. En lösning man på politisk nivå diskuterade, var att erbjuda alla en elementär skolgång för att öka chanserna för var och en att klara sin egen försörjning. Detta var också, enligt Maija Runcis tolkning, det första steget mot att identifiera och särskilja de "sinnesslöa" från de mer renodlat socioekonomiskt belastade fattiga.

Folkskolan blev det instrument som sållade ut barn med särskilda svårigheter. De blev i stället föremål för de medicinska experternas kontroll och åtgärder. [...] Det var i mötet mellan folkskollärare och barn som den allra första bedömningen, ägnad att avskilja de avvikande barnen från de välartade, utspelade sig. [...] Ett vetenskapligt intresse för psykiskt avvikande individer ledde vidare till ytterligare uppdelning i kategorierna bildbara och obildbara »sinnesslöa«.¹¹⁷

Även för hundra år sedan tycks alltså det ena ha lett till det andra mest som en konsekvens av tidigare beslut och inte så mycket som resultatet av en sammanhållen ideologisk tanke, även om det kan te sig så när man ensidigt betraktar historien som förklaring. Men utvecklingen är inte konsekvent, den snarare trevar sig fram i kollektiv vanmakt. Förklaringarna uppstår först post faktum, som ett försök att ge dåtiden legitimitet och göra nutiden begriplig.

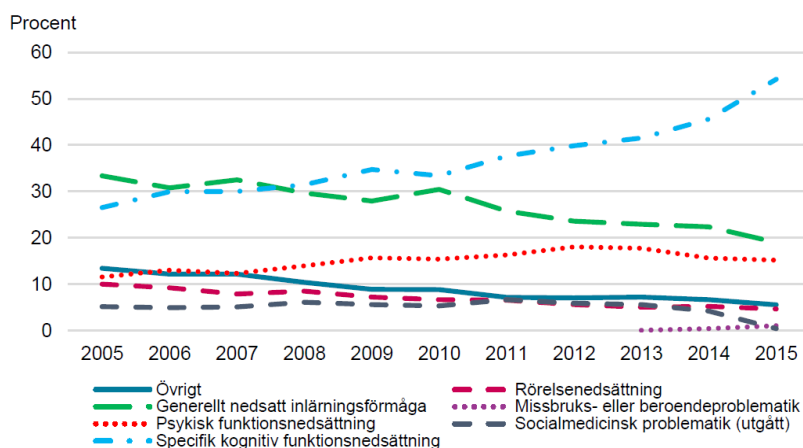
Nationens skapande av minoriteter ger frälsning inte bara åt dem som i skuld till de svaga mäktar med att vara politiskt korrekta, utan även åt dessa svaga som inte mäktar med. Och ju fler man kan frälsa, genom alltmer förfinade examinationsformer och mätningar, desto lyckligare blir alla. I detta är internationella överenskommelser, där bestämmelser finns som har till syfte att skydda mänskliga fri- och rättigheter, snarare ett verktyg i händerna på de politiskt korrekta, än de utgör någon sorts garant för individens fri- och rättigheter.

117 Runcis (1998), s. 36

De professioner som var mest aktiva i samband med steriliseringslagarnas tillämpning återkommer i urvalet av dagens minoriteter. Särskilt socionomyrket har fortsatt samma aktiva roll som tidigare, främst som kurator inom skola och handläggare inom socialtjänsten. Detta är kanske inte så förvånande, då professionen, liksom läraryrket, i princip står definierat som en direkt spegling av samhällets politiska mål.

Och på så sätt inkluderas fler och fler, oavsett personliga egenskaper, situationella omständigheter och miljöfaktorer, i den minoritetsgrupp som, närmast av en slump, kommit att bestå av så kallade inlärnings- eller beteendesvårigheter. Socialstyrelsens beräkningar ger en hel lista med riskfaktorer för adhd som inte kan ses som neurologiska, exempelvis boende hos ensamstående förälder, adopterad, ensam barn eller fler än 4 syskon, att ha flyttat det senaste året, föräldrar som är låginkomsttagare och har svag etablering på arbetsmarknaden. Sammanräknat kan dessa faktorer ge en så hög ökad risk för adhd som 5,5 gånger, helt utan genetisk eller neurologisk koppling. Lägg till detta 20 procent ökad prevalens om barnet är fött i december och risken ökar till 6,6 gånger.¹¹⁸ Det senast uppmärksammade fenomenet är att adhd-diagnoserna på ett oförklarligt sätt också är länkade till var man bor i landet, helt utan koppling till vare sig ärftlighet eller någon annan av alla de faktorer som ökar risken för adhd.¹¹⁹

Samma trend kan noteras i Arbetsförmedlingens statistik av förstagångsinskrivna. Den sjunkande utvecklingen av kategorin *Generellt nedsatt inlärningsförmåga*, vilken inkluderar svag begåvning, från 2005 till 2015 följer, i

närmast exakta proportioner, den samtidiga uppgången av kategorin *Specifik kognitiv funktionsnedsättning* i vilken ingår de neuropsykiatriska diagnoserna. Detta betyder inte, att en neuropsykiatrisk diagnos är samma sak som svag begåvning. Men det indikerar att svag

118 Försäkringskassan (2016), s. 24

119 Socialstyrelsen (2018)

begåvning, på samma sätt som sociala problem, att växa upp i utsatta områden, att ha lågutbildade föräldrar, att ha svårigheter att nå kunskapskraven, att vara född i december, att ha flyttat till en ny ort och så vidare, nu finns inkluderad inom en och samma kategori närmast på samma sätt som begreppet sinnesslö i slutet av 1800-talet tycks ha innefattat allt från social problematik till oliktankande.

Även om det, liksom mot slutet av steriliseringslagarnas tillämpning, är nyttan för individen som uttalat står i centrum, sker urvalet av individer dessutom ensidigt utifrån ett samhällsperspektiv och den enskildes möjligheter till inflytande och påverkan är begränsad. I och för sig kan frivilligheten utnyttjas till att tacka nej till en utredning. Det senare kan dock även det ses som villkorat, då skolan, genom sin skyldighet att anmäla oro till socialtjänsten, i praktiken har den indirekta möjligheten att i vart fall hota med tvångsåtgärder. Även lagen om skolplikt utgör ett villkor för vårdnadshavarnas agerande i sin strävan att se till sitt barns bästa.

Samhällsnyttan är alltså kriteriet för den individuella nyttan, ett kriterium för samhällets agerande som uttryckligen ska ha slopats i och med de nya sociallagarna 1982. Frågan är alltså i grunden inte, om den unge har några så kallade inlärnings- eller beteendesvärigheter eller inte, utan om dessa begränsar, eller befaras begränsa, den unges prestation i samhället.

Den pedagogiska tanken med målstyrda betyg, om man nu ska kalla den tanken pedagogisk, går om intet i att målet inte längre är det som målet anger, utan målet har blivit målet i sig. Till och med i Nietzsches dystopiska beskrivningar av högmodet hos den sista människan, hon som tror sig ha förvärvat alla kunskaper som finns att förvärva, står ändå kunskapen och dess reproduktion i fokus.¹²⁰ Men nu finns inte ens målet kvar i siktet, det handlar inte ens om kunskap längre. Målet är att hamna över ribban, inte att förvärva kunskap om världen och människorna i den.

I brist på akademiska ramar inom vilka kunskap står definierad som förmågan att beskriva världen i abstrakta termer, blir på så sätt moralen den enda sammanhållande "logiken".

120 Nietzsche (1874)

Så svaret, på vilken fråga eleverna än ställer, blir för att det är ett måste, för att så är det bestämt och, ytterst, för att du ska nå kunskapskraven och inte hamna på gatan i utanförskap, kriminalitet och missbruk. Och de som inte nöjer sig med det svaret, de hamnar under ribban ihop med alla dem, som inte orkar lyssna på instruktionerna längre.

Medikalisering, mediatisering, juridifiering, psykiatisering: Det handlar inte om isolerade företeelser. Det handlar om en och samma sak, att inom ramen för en snävt kausalistisk och väldigt empirisk världsbild, substantivera alla idéer, modeller, teorier, principer och koncept och göra om dem till saker man kan formulera som kunskapskrav, vilket, att döma av resultaten i TIMSS¹²¹ och PISA,¹²² både urholkar kunskaperna och minskar förståelsen. I stället för att sterilisera delar av befolkningen, i syfte att skapa större homogenitet, tycks vi nu ha skolan som ett långt mer effektivt sätt att hålla ihop befolkningen. I stället för att hindra fortplantning hos de oönskade, kastrerar vi intellektet hos samtliga.

121 Skolverket (2016b), s. 6

122 Skolverket (2016c), s. 6

7. Referenser

7.1 Lagar, myndighetsrapporter och liknande

Arbetsförmedlingen (2018). *Unga med funktionsnedsättning på Arbetsförmedlingen – utvecklingen över tid* (Arbetsförmedlingen analys 2018:11)

Akademikerförbundet SSR (2016) *Kartläggning Skolkuratorer* (Novus)

BRIS (2019). *Hur har barn det? Om barns livssituation – trender, utmaningar och möjligheter* (BRIS Rapport 2019:1 – BRIS Årsrapport för 2018)

Dir. 2018:32. *Betygssystemet ska främja kunskapsutveckling och betygen ska bättre spegla elevers kunskaper* (Kommittédirektiv: Beslut vid regeringssammanträde den 26 april 2018)

Ds 2008:13 *En ny betygsskala*

FN (1948). *Universal Declaration of Human Rights* (UDHR)

FN:s kommitté för barnets rättigheter (2015). *Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport* (FN)

Försäkringskassan (2016). *Barns relativa ålder och funktionsnedsättning - Betydelsen av att vara född i slutet av året för vårdbidrag, aktivitetsersättning och assistansersättning* (Socialförsäkringsrapport 2016:3)

Folkhälsomyndigheten (2018). *Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige? – Utvecklingen under perioden 1985–2014*

IVO 2015-75. *Elevhälsan – Tillsyn av elevhälsans medicinska och hälsofrämjande roll i sju län*

KU (2018). Konstitutionsutskottets betänkande 2017/18:KU37: Offentlig förvaltning.

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, Reviderad 2018 (Enligt förordning SKOLFS 2010:37 om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet) I texten hänvisad till som Lgr 11

PRIO¹²³ (2014). *Utredning och diagnostik av adhd hos barn och ungdomar*

Prop. 2001/02:14. *Hälsa, lärande och trygghet*

Prop. 2008/09:87. *Tydligare mål och kunskapskrav – nya läroplaner för skolan*

123 Det är fem myndigheter som samarbetar för att anpassa information och kunskapsstöd efter behoven hos de verksamheter som arbetar med psykisk ohälsa: Socialstyrelsen, Läkemedelsverket, Tandvårds- och läkemedelsförmånsverket, Statens beredning för medicinsk utvärdering och Folkhälsomyndigheten. Arbetet är en del av regeringens PRIO-satsning. Jag benämner författarna till sådant kunskapsstöd för PRIO.

Prop. 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*

RiR 2016:9. *Säkra och effektiva läkemedel – hur hanterar staten läkemedelsindustrins inflytande?*

SBU (2013). *ADHD - Diagnostik och behandling, vårdens organisation och patientens delaktighet. En systematisk litteraturöversikt* (Statens beredning för medicinsk utvärdering, september 2013)

Skolinspektionen (2014). *Pedagogisk insikt genom utbildning och erfarenhet – behörighetskrav för rektorer och förskolechefer* (PM 2014-0402)

Skolinspektionen (2015). *Kvalitetsgranskning Elevhälsa - Elevers behov och skolans insatser* (Rapport 2015:05)

Skollag (2010:800) t.o.m. SFS 2018:1368 med kapitel- och paragrafnumrering 2019-07-01

Skolverket (2016a). *Utvärdering av den nya betygsskalan samt kunskapskravens utformning*

Skolverket (2016b). *TIMSS 2015 – Svenska grundskoleelevers kunskaper i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv*

Skolverket (2016c). *PISA 2015 – 15-åringars kunskaper i naturvetenskap, läsförståelse och matematik*

Skr. 1998/99:121. *Regeringens utvecklingsplan för förskola, skola och vuxenutbildning – samverkan, ansvar och utveckling*

Skr. 2016/17:39. [Regeringens svar på] *Riksrevisionens rapport om säkra och effektiva läkemedel*

Socialstyrelsen (2013a). *Psykologutredning i skolan* (Anne-Charlotte Schmedler)

Socialstyrelsen (2013b). *Stöd till barn, ungdomar och vuxna med adhd – Ett kunskapsstöd*

Socialstyrelsen (2018). *Regionala skillnader i användningen av adhd-läkemedel bland barn – en fråga om psykosocial miljö?* (Art.nr. 2018-10-26)

Statens medicinsk-etiska råd (2015). *ADHD – etiska utmaningar* (Smer rapport 2015:2)

SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige – Maktutredningens huvudrapport*

SOU 1999:63. *Att lära och leda - En lärarutbildning för samverkan och utveckling*

SOU 2000:20. *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935 – 1975*

SOU 2016:19. *Barnkonventionen blir svensk lag*

SOU 2016:38. *Samling för skolan, delrapport: Nationella målsättningar och utvecklingsområden för kunskap och likvärdighet*

SOU 2106:94. *Saknad! Uppmärksamma eleverns frånvaro och agera*

SOU 2017:35. *Samling för skolan, slutrapport: Nationell strategi för kunskap och likvärdighet*

Sveriges kommuner och landsting SKL (2015). *Utbildning – nyckeln till arbete*

Sveriges kommuner och landsting SKL (2018). *Nuläge och utmaningar i elevhälsan 2018*

Uppdrag Psykisk Hälsa (2017). *Hur mår BUP?*

Vetenskapsrådet (2007). *Dyslexi, en kunskapsöversikt* (Vetenskapsrådets rapportserie 2:2007)

7.2 Litteratur

Assarson, Inger (2009). *Utmaningar i en skola för alla – några filosofiska trådar* (Liber)

Björvall, Katarina (2019). *Störningen: adhd, pillren och det stressade samhället* (Ordfront Förlag)

Bourdieu, P. & Passeron, J-C (1970). *Reproduktionen* (© 2008 Arkiv förlag)

Cassel-Wohlin, Margit (1935). *Skall vårt folk leva?* (publicerat i Hertha, tidskrift för den svenska kvinnorörelsen utgiven av Fredrika-Bremer-förbundet, nummer 1935/1)

Engdahl, Mattias och Forslund, Anders (2015). *En förlorad generation? En ESO-rapport om ungas etablering på arbetsmarknaden* (Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2015:3)

Foucault, Michel (1975). *Övervakning och straff* (© Editions Gallimard, Svensk utgåva: © 1987 Arkiv förlag, Lund)

Hylander, Inger (2011). *Elevhälsans professioner – egna och andras föreställningar* (FOG-rapport nr 70/2011)

Isaksson, Cristine (2016). *Den kritiska gästen – En professionsstudie om skolkuratorer* (Umeå, Sverige 2016)

Kunz, George (1998). *The paradox of power and weakness – Levinas and an alternative paradigm for psychology* (© State University of New York)

Kärfve, Eva (2000). *Fattar du inte vad jag skriver, Åsa Moberg?* (Artikel i Aftonbladet den 17 oktober 2000)

Lingis, Alphonso (1994). *The Community of Those Who Have Nothing in Common* (Indiana University Press)

Myrdal, Alva & Gunnar (1934). *Kris i befolkningsfrågan*

- Nietzsche, Friedrich (1874). *Otidsenliga betraktelser: Om historiens nytta och skada för livet*
- Persson, Bengt och Emanuelsson, Ingemar (2002). *Differentiering, specialpedagogik och likvärdighet: En longitudinell studie av skolkarriärer bland elever i svårigheter* (Pedagogisk Forskning i Sverige, 2002 årg 7 nr 3 s 183–199)
- Quine, W. V. (1951). *Two dogmas of Empiricism* (Harvard University)
- Runcis, Maija (2007). *Makten över barnen – Tvångsomhändertagande av barn i Sverige 1928-1968* (© Maija Runcis och bokförlaget Atlas 2007)
- Runcis, Maija (1998). *Steriliseringar i folkhemmet* (Ordfront förlag)
- Schierenbeck, Mikael och Karlsson, Joni (2018). *Du nya du fria – Psykologiska perspektiv på barn och ungas kunskapsutveckling och psykiska mående i Sverige* (© Mikael Schierenbeck och Joni Karlsson, Bokförlag: Mikael Schierenbeck AB)
- Schopenhauer, Arthur (1818). *Världen som vilja och föreställning* (Bokförlaget Nya Doxa AB 1992, omtryck av E. Skölds översättning från 1916, © Förord: Svante Nordin 1992)
- Sjögren, Annick (2001). *Den lilla röda stugan i Fittja – Institutionell svenskhet som uteslutande mekanism* (Kritisk etnologi. Artiklar till Åke Daun, red. Barbro Blehr. Stockholm: Prisma)
- Tydén, Mattias (2000) *Från politik till praktik – De svenska steriliseringslagarna 1935 – 1975* (SOU 2000:22, på uppdrag av utredningen SOU 2000:20)
- Wittgenstein, Ludwig (1925). *Logisch-Philosophische Abhandlung* (Engelsk titel: *Tractatus Logico-Philosophicus*. Gutenberg-versionen)
- Wittgenstein, Ludwig (1955). *Philosophische Untersuchungen* (Gutenberg-versionen)

7.3 Artiklar i pressen

- Fernell, E., Kadesjö, B., Nylander, L. och Gillberg, C. (2014). *ADHD bör uppmärksammas mer – tidiga insatser spar lidande* (Läkartidningen 2014;111:CUMM)
- Lundström, Tommy (2016). *ADHD; Om förekomst, ökning och konsekvenserna för social barnavård* (Forskningssupplement 39, Socionomen 1/2016 s. 17-31)
- Skolvärlden (2016) Intervju med Sven Bölte, KIND (Center of Neurodevelopment Disorders, publicerad 2016-02-12)
- SvD (2019). *Psykologen Helena Nord: Omöjligt nå godkänt betyg för många elever* (Publicerad 2019-03-26)